

SUOMALAISEN
KIRJALLISUUDEN SEURAN
TOIMITUKSIA.

81 OSA.

KANSATIETEELLISIÄ KERTOMUKSIA. VI.

ASUINRAKENNUKSISTA

UUDELLAKIRKOLLA VIIPURIN LÄÄNISSÄ.

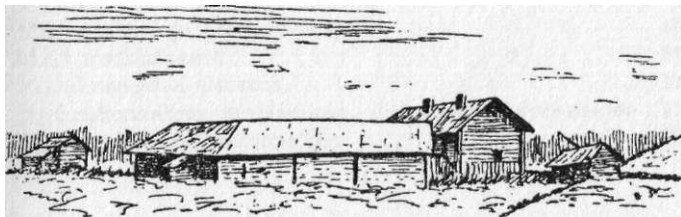
KANSATIETEELLINEN KUVAUS
ASUINRAKENNUKSISTA

UUDELLAKIRKOLLA

VIIPURIN LÄÄNISSÄ.

KOKOILLUT

SAMULI PAULAHARJU.

HELSINGISSÄ,
SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAP. OSAKEYHTIÖ,
1906.

Ainehisto.

	Siv.
1. Talonpaikan valinta	1
2. Rakennusten järjestys toistensa suhteen.	5
3. Huoneiden rakentamisjärjestys	9
4. Asuinrakennuksen suunta	11
5. Työt ennen perustuksen laskemista	13
6. Asuinrakennuksen rakentamisjärjestys	16
7. Asuinrakennuksen perustus.	18
8. Sillanalus.	20
9. Seinäin rakentaminen.	21
10. Vesikatto.	37
11. Laki	53
12. Silta	58
13. Tulisija	61
14. Tuvanorret	78
15. Ovi	82
16. Ikkunat	88
17. Luhti.	96
18. Porstua	99
19. Pieni porstua ja porstuanrappuset	109
20. Muut asuinhuoneet	112
21. Asuinhuoneiden sisustus.	118
22. Asuinrakennuksen korjaaminen, siirtäminen, vuoraaminen.	126
23. Alkuperäisiä asuinrakennuksia	129

Päätilä, Haapalasta katsoen.

1. Talonpaikan valinta.

Ensimmäinen tehtävä, ryhdyttäessä uutta taloa rakentamaan, laatimaan uutta asumasijaa, on tavallisesti talonpaikan valinta. Tärkeä tehtävä se on, tärkeänä sen uus-kirkkolainenkin pitää. Monta seikkaa on hänen siinä huomioon otettava, jos mieli vastaisen tyysijansa kaikin puolin mukavaksi saada, jotta oisi

„hyvä siinä ollaksensa,
armas aikaellaksensa”.

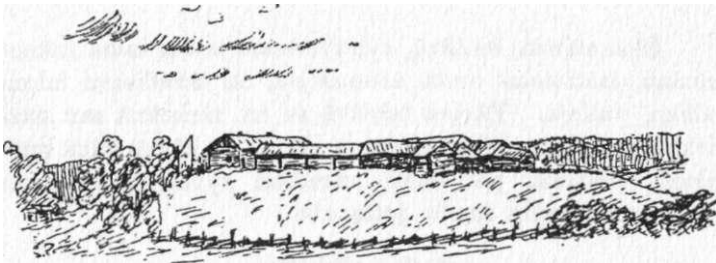
Ensi työksi on tutkittava, olisiko paikalla helppo vettä saada. Hyvä on, jos lähde sattuu lähellä olemaan, hyvä myös, jos maa havaitaan sellaiseksi, että siihen voi helposti kunnollisen kaivon saada.¹

Sen jälkeen on tutkittava paikan lämpimyys. Sitä katsotaan öiseen aikaan. Jos on lämmin paikka, niin se „öisee aikaa höyrähtää lämpymämmälle”. Hiekkamaa on semmoinen maa. — Sitten pitää ottaa huomioon paikan

¹ Hyvän kaivopaikan merkkejä ovat: „mis on paju”, „mis utu pyssyy kauemman kesäl”, „mis kohas kaste heinässä on kauemman”. Myös etsitään kaivoa siten, että maataan vatsallaan maassa ja viskellään rahaa — 5- t. 20-kopekkaista — ylöspäin hokien: „Virka miule, mispäin se vessuon kulkee!” Sitten uhrataan raha maanhaltijalle, (joka sitten näyttääk aivonsijan?).

kuivuus. Mäki tai mäen rinne se on sopiva asuinpaikaksi, taikka myös „sellane kennäspaikka, josta ves männöö joka haarale, jot sit_ei tuo likkaa pihale”.

Vanhaan aikaan varsinkin sitä „pyrittii mitä ylemmäks” ja kasaannuttiin asuntoineen yhteen ryhmään mäkien harjuille. Niinpä oli Airikkalassakin Vammeljärven rannalla ollut ennen parikymmentä taloa mäellä niin lähellä toisiaan, „jot toise tupa tapais toise läävää. Mut sit riihe palost palo koko kylä”. Myös Haapalan kylässä kaikki talot olivat aikoinaan samassa ryhmässä Haapalan mäellä olleet, samalla mäellä, jolla nykyään ovat Israel Haapasen ja Väntin talot (kuv. 2).

2. Israel Haapasen ja Väntin talot. Haapala.

Ja mäellä, usein korkeallakin, ne nykyäänkin ovat useat uskirkkolaiset kylät. Mäentapaisella on Päätila (kuv. 1), mäellä on Sykiälä (kuv. 4), mäellä Vammeljärven kylä (kuv. 3), samoin Piispalan- 1. Rumpulankylä (kuv. 206). Ja koko korkeilla mäkilöillä ovat Järnilän- 1. Pusan- (kuv. 207) sekä Kuuterselän- 1. Kuutroselän- ja Mesterjärven kylät. Muita korkeammalle kohoaa Mäkienmäen kylä Mäkienmäellä ja vielä sitäkin korkeammalla komeilee Neuvolan kylä aika uhkealla Neuvolanmäellä, jolle etäältä Suomenlahden laineetkin läikkyilevät sekä Pietarin sähkövalot iltasin „kojjoovat”.

Taloa ei pidä tehdä mäen pohjoisrinteelle. Niin sanovat vanhat. „Myllytalo miehet ne aikoit tehdä, mut Pusa Jerema sano, jot: „ei tähä paikkaa piä tehdä”, jot:

„täs_o pellot pohjoskallot,
täs_o halla vierahan”.

Talo pitää tehdä mäen etelärinteelle peltojen yläpuolelle. Silloin on

„pellot päivärinnat”.

Notkelmia ei uskirkkolainen rakasta. Niissä asuu halla. Samasta syystä ei hän myöskään kotiaan suurien sammalsoiden lähelle kohota. Niinpä Pora-Heikkikin sanoo rukovelleehe Jumalaa”, jot:

„kanna minnuu kalliole,
älä saata sammalmaale!”

Maaperän tutkiminen on myös varsin tärkeä seikka. Ei kovin kivistä mäkeä eikä kaihota pidetä hyvänä, jos

3. Vammeljärven taloja.

vain on soveliaampaa maata saatavana. Mökkiläiset ja hovilaiset ne kyllä sellaisiin paikkoihin suojansa rakentavat. Mutta eipä vallan kivetöntäkään maata hyvänä pidetä. „Vanhat sannoot, jot siin_se vilja hautuu. Mut Kivikkomaa se pyssyy lämpimän ja kasvaa teräsemmän viljan.” Haapas-Herman se taas sanoi: „ko_olis vaan sellane kennäspaikka ja ympärillä olis sellane maa, joka olis saviperä, nii sit_olis hyvä”.

Mutta maanpinta on vielä tarkemmin tutkittava. Pitää pensaiden vieret penkoa ja nurmen juuret nuuskia, pitää kivien alukset katsoa sekä mättäätkin myllertää. Pitää näet saada selville, majaileeko paikalla mauriaisia vai muurahaisia vaiko kusiaisia kuleskelee.¹ Jos on mau-

¹ Mauriaiset pieniä sokerinsyöjä muurahaisia. Kusiaiset „ruskehii pieniä” muurahaisia.

riaisia, niin silloin ei ole siihen yrittämistäkään, vaan jos muurahaisia löytyy, on se hyvä merkki. Sillä:

„mauriaine majan muuttaa,
muurahaine kokovaa”.

Pitääpä vielä kartano asettaa siten, että muurahaisten asumus jää läävän sisäpuolelle onnea erittäin läävään tuomaan. Kusiaiset ovat myös, samoin kuin mauriaisetkin, huonon onnen elukoita. Jos niitä asustaa kartanossa, „ni_siin talos o ai riitaa ja torraa, sil ne o nii vihasii elävii”. Siihen paikkaan, missä niitä tavataan, ei siis kartanoa tehdä.

Jos jälkeempäin mauriaisia taloon ilmestyy, on se ja huono merkki, mutta muurahaisten ilmestyminen on hyvä merkki. Sillä:

„mauriaine maalta pois,
muurahaine muonan tuop”.

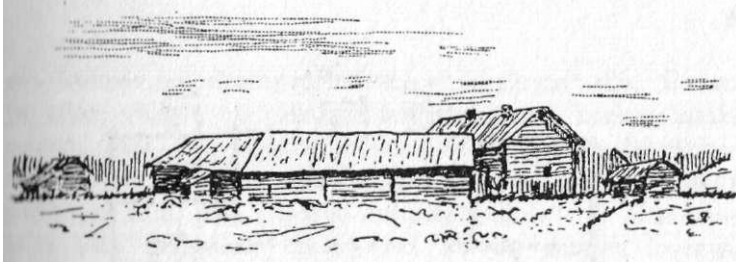
Järven tai joen, erittäinkin järven läheisyyttä pidetään hyvin tärkeänä. „Annettais vaikk pienet rahat, jos järve saisi liki. Järven rannalla ois nii hyvä assuu. Sais käyvä kalat ja kauneuudet puolelta se ois nii hyvä ja kaikki puolin. Siint ei halla paa koskaa, järvi ko huoltaa lämmin. Siihe pittäis peltova tehdä.”

Järvien rantamilla ovatkin monet uskirkkolaiset kylät ja talot.

Lopuksi pitää kartanoa sijoittaessa, rakentaessa katsoa, ettei tee sitä niin lähelle naapurin rajaa, jotta vesi räystähistä tippuu toisen maalle. Paavo Juonas kuuluu sen takia saaneen muuttaa kartanonsa toiseen paikkaan.

4. Sykiälä, Neuvolasta päin.

5. Markko Kakon talo. Haapala.

2. Rakennusten järjestys toistensa suhteen.

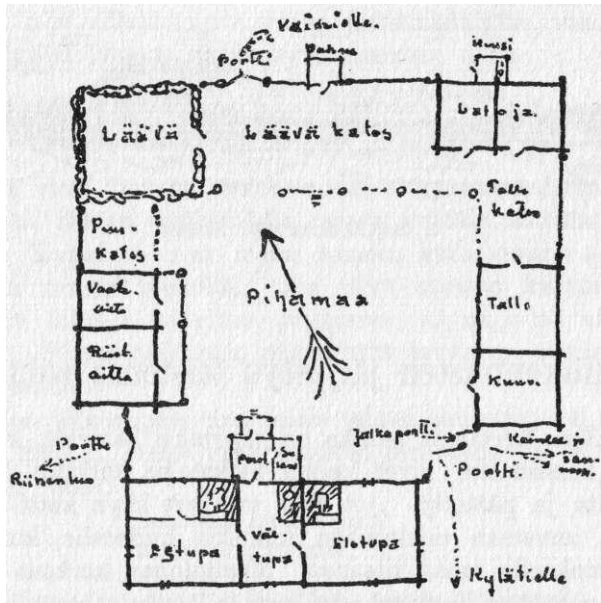
Kun kartanon paikka on sopivaksi havaittu, kaivon sijat katsastettu, kivet kaikki kallisteltu, tutkittu ja tarkasteltu ja päätetty, „jot tämä mie nyt käyn kottii laatimaa”, ruvetaan miettimään kullekin huoneelle, kullekin rakennukselle omaa sijaansa. Maanpinnan korkeus jo itsestään määrää asuinrakennuksen ja läävän suhteen. Tupa tehdään ylimmäksi mäen rinteelle tai kennäälle, läävä taas alimmaksi muita asetetaan. Poikkeuksia tästä kyllä on olemassa. Tapaa taloja, joissa läävä on tupaa ylempänä, joten likavesi läävästä valuu aina tuvan rappusten luo.

Läävän ja asuinrakennuksen mukaan sijoitetaan talon muut huoneet.

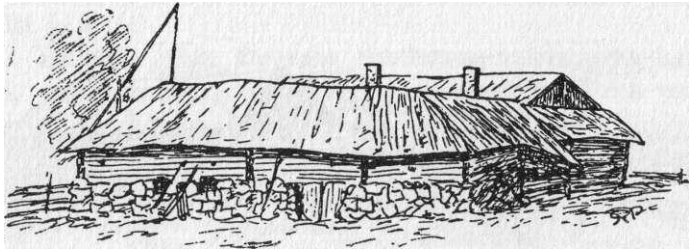
6. Hennan Haapasen talo. Haapala.

Nykyään rakentavat uskirkkolaiset kartanonsa „vennäi muotii” aivan umpinaiseksi. Nelikulmainen piha on jokapuolelta rakennuksilla ympäröity (ks. kuv. 5, 6, 7, 8, 293—295).

7. Edellisen pohjapiirros.

Yhdellä puolella on asuinrakennus tavallisesti yksinään koko sivun täyttäen. Vastapäätä asuinrakennusta ovat läivät, ladot, katokset, pahnat ja toisinaan tallikin. Pihan toisella sivulla on aittoja lähinnä tupaa sekä etem-

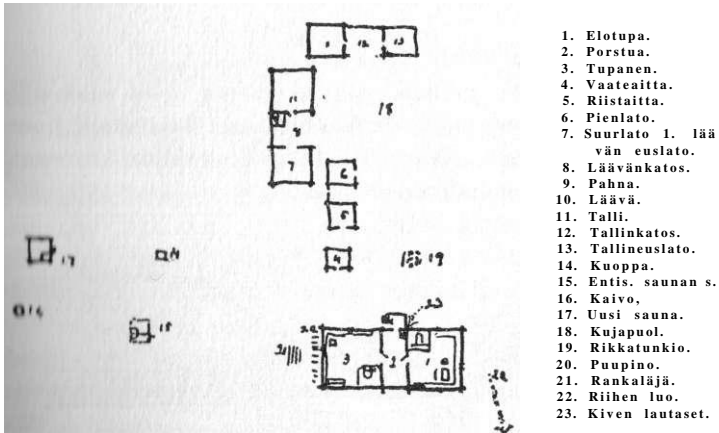

8. Talo. Neuvola.

pänä talli tai latoja ja katoksia, toisella sivulla samoin aittoja, liiteri 1. kuuri sekä katos. Jommallakummalla sivulla on toisinaan „pienitupa" lähinnä asuinrakennusta. Kaikki ulkohuonerakennukset ovat usein saman, kaksi suo-

raa kulmaa muodostavan katon, „vinkkelkato" alla. Tuvan ja aitan välissä on pihanpuolelta lukittava, korkea lautaportti (kuv. 11). Samanlainen portti on myös läävänkatoksen alla ja usein vielä kolmaskin portti tuvan toisessa nurkassa niin, että „pääsee kolmele pellolle". — Ulkopuolella tätä rakennusryhmää ovat kaivot, saunat, kuopat, riihet. Sauna on kaivon, puron, järven tai muun vesipaikan lähellä. Riihi on etäimpänä metsänrinnassa.

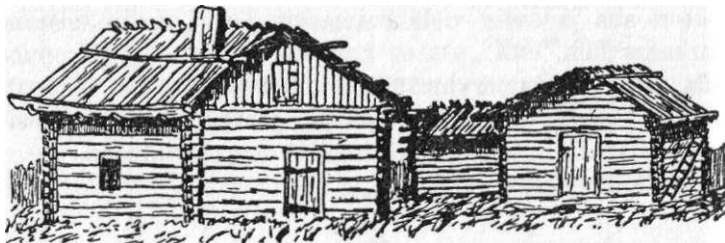
Näin nykyään.

9. Vanhan Haapasen talon pohjapiirustus Haapas-Marin kertomuksen mukaan.
(Ollut savupirtti.)

Mutta ennen oli toisin. „Enne ei_olt pihat umpinai-
set. Huonehii_ol kyl ympäril, mut aukois ei_olt porttii.
Vänttiläiset ja Myllyläiset ja Israelilaiset ku_elliit_enne
siin yhes, nii ne huoneet olliit nii rettelöllää jot. Ei_ne
olleet kii toisissaa. Ne olliit enne vanhasee vai nii_ikkää,
jot tuos_ol tuo huone ja tuos_ol tuo huone, ei_ne_olleet
mittää rääys. Aitat olliit_enne nii, jot ol vähä vällii, mis_
ol sollaa tää verra, mis_enemmän. Taikka olliit ne pe-
räkkäi, sippiimet lähekkäi. Vällii_ol vaa tehty aita tai
puita pystytetty. Sit vast ko_ne purkiit ne vanhat savu-
tuvat ja rupesiit tekemää uusii, ni alkoit tehä näit umpi-

naisii. „A siin o nii umpinaine kartano, niiku tinakannu", sanottii ku nähtii semmone."

10. Torppa. Ino.

Torpissa tai muissa vähävaraisissa sekä vasta-alkavissa ovat kartanot vielä vanhaan tapaan hajanaisia, huone siinä, toinen tässä. Mutta kellä vain suinkin on varoja se pihansa umpinaiseksi rakentaa.

11. Pusan talon portti. Kirstinäälä.

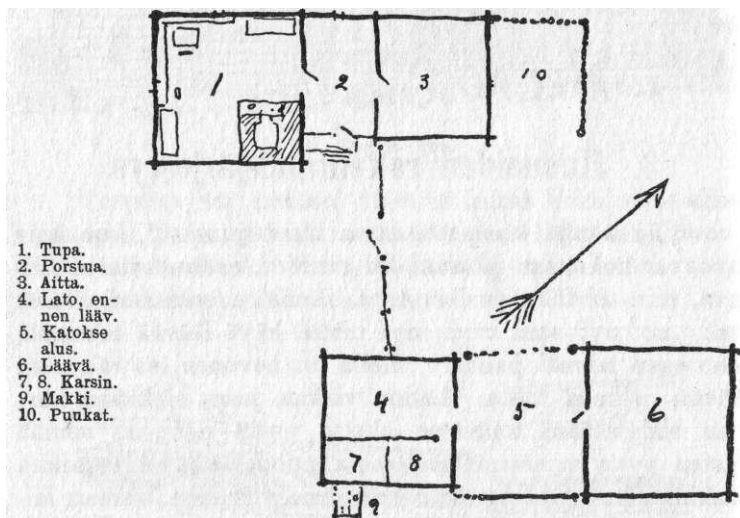
12. Huhtasen torppa. Haapala.

3. Huoneiden rakentamisjärjestys.

„Tykkanää ku pittää ottaa uuest juurest”, kun kartano on kokonaan palanut tai muuten on uudesta aloitettava niin tehdään ensiksi tupa, ihmisten asuinsuoja. Sitteen no nyt sain tuva, nyt pittää käyä läävää tekemää, joho saan lehmäi panna”. Kellä on hevonen, se rakentaa läävän jälkeen tallin. Ladon virkaa, jossa elokkaan kormaa säilytetään, toimittaa alussa usein huoneen seinää vasten pystyyn asetetuista puista muodostettu suoja taikka jonkinlainen „valekatos”, jona on patsaiden varaan laitettu löyhykatto tai varpakatto sekä havuseinät, taikka säilytetään heiniä vain tuvan porstuassa. Ladon t. latojen jälkeen laitetaan aitta sekä katoksia, joihin voi rattaat työntää puita panna. Sitten vasta joudutaan tekemään saunaa. Siihen asti kylvetään „vaik kylä saunois”. Sitteen käydään viimeistelemään ja korjaamaan ratassaraimia ja muita huoneita, laitetaan sikopahnat ja hyyskät, sekä valmistetaan portit. Viimeiseksi rakennetaan riihi, kellä siihen varaa on.¹ Perästäpäin laitetaan heinälatoja niihyille sen mukaan kuin tarve vaatii. „Kartoolkuoppa” tehdään milloin tarvitaan.

Joka talossa ei ole riihtä. Kirstinälän kylässä esim. on 8 taloa, mutta vain 3 riihtä. Puivat yhteisessä, riihessä. Vammel-suussa, joka on iso kylä, kuuluu olevan vain 1 riihi.

Jos taas vanha kartano on muutettava uuteen paikkaan, niin „enstäi ylösnostetaa" sauna. Sen näet saa sukelaan pystyyn. Siellä sitten asutaan kun muuta kartanoa nostetaan, siellä maataan, keitetään, syödään, juodaan ja muuta tehdään. „Kiuas sellane ku on, jot pysy lämpimän."

13. Huhtasen torpan pohjapiirros.

14. Matti ja Jooseppi Lempiäisen talot. Kirstinäälä.

4. Asuinrakennuksen suunta.

Ennen aikaan oli tapana asettaa asuinrakennus siten, että ikkunat tulivat lounasta¹ kohden ja uuni pohjosta kohden, tiestä ensinkään välittämättä. Asuinrakennus asetettiin niin, „jot päivä käyp ympär ". — „Ku vaa saatii päivä paistamaa joka ikkunast sissää, ni ei tiest nii suurta lukua, **jos kel ol** vara valita". Kattoharja tuli silloin tietysti idästä länteen.

Nykyään menetellään samalla tavalla kuin ennenkin, jos kartano **on** etempänä tiestä. Merenrantalaiset asettavat kyllä asuntonsa mereen päin niin, että akkunoista näkee merelle. Mutta maantien vieressä asuvaliset ovat miltei poikkeuksetta kääntäneet asuntonsa tien suuntaan. Akkunat ovat sekä tielle että kartanolle päin.

Porstuan ovi on aina kartanoon päin. Niissä taloissa jotka ovat maantien vieressä ja ovat pitkin tiehen, **on useasti** porstuassa ovi maantien puolellakin. Itä-länsisuuntaisissa asunnoissa on porstuan ovi pohjoista kohden.

Perheentuvan, „elotuvan" asema on tavallisesti rakennuksen itäpäässä, jos asunto on entisessä eli itä-länsisuunnassa, mutta jos asunto on suunnassa etelä-pohjoinen, on elotupa melkein aina rakennuksen eteläpäässä. Elo-

¹ Ilmansuunnat ovat: pohjonen — lounas, itä — länsi, itä-pohja — mertuul, luue (l. pohjaluue) — kakko (l. itäkakko).

tupa tässä asennossa on tietysti paljon valoisampi kuin silloin, jos se olisi pohjoispäässä.

„Jos rakennus_0 mäe päällä, nii se asetetaa pitki mäkkee.”

Järvi ei vaikuta rakennuksen suunnan muuttamiseen.

15 Tuomas ja Kaapro Pusan talot. Järnilä.

5. Työt ennen perustuksen laskemista.

Ennenkun rakennusta voidaan ruveta valmistamaan, ennenkun perustus lasketaan, on monet työt tehtävinä, monet puuhut ja hommat: hirret hakata, veistää, paikalle vedättää, peruskivet etsiä, särkeä, viereen valmiiksi kulettaa.

Hirsien hakkuu toimitetaan tavallisesti „syänkuus” o. tammi- tai helmikuussa. Silloin hirret tulevat kestävämpiä, eivät niin valeen märkäne, ja tupa kestää kuivempana. Vielä lujempia ovat hirret, jos ne hakataan sydänkuiden yläkuussa. Mitään erityistä hakkuupäivää ei nykyisellä. uuskirkkolaisella ole, „kuivaatiistaita” t. m. s. „Koha hakataa syänkuu yläkuul, ni sil hyvä.” Köyhempivaraisen kyllä täytyy tyytyä hakkaamaan asuntonsa hirret muulloinkin paitsi sydänkuilla, milloin näet vaan aika ja varat myöntävät. Mutta ei hänkään sentään hakkaa "iho-aikaa, kons_o kuori puust_irti. Silloi näät_ei_o puu nii ikäsä, silloi se puhhuu kaik voimaa ulos. Mut_talve aikaa **se** jääp sinne puu sissää ja vahvistaa."

Jos huonetta rakennettaessa sattuu joku hirsi puutumaan, mennään se metsästä noutamaan huolimatta siitä oli mikä aika oli, vaikkapa pahin iho aika.

Huoneen salvaminen toimitetaan nykyään useimmiten metsässä hirsien hakkuupaikalla. Pölkyt vain asetetaan hirsien alle. Salvamista sanotaan *hakkaamiseksi* ja salvettua, katotonta rakennusta *hakatuks* *rakennukseks* — „a sil o siel metsäs tupa hakattuna” — tai *salvokseks*. Kesken-

tekoista salvosta sanotaan *kesetekoseks* eli *vajanaiseks sal-
vokseks.*

Harvemmin menetellään nykyään siten, että huone salvetaan heti valmiina perustukselle. Sillä „ei tuo hyvä nii-ikkää. Paremp_enstäi hakata ja sit vast nostaa.”

Salvaminen eli hakkaaminen toimitetaan mieluummin syksyllä, sillä salvoksella on silloin talvella aikaa kuivaa. „Neljä miest tahikka kaks miest ku_o hakkaamas ni män-
nöö mukasaks, mut kolme ei niikää.” Neljä miestä ehtii neljä hirsikertaa päivässä, kaksi miestä kaksi eli kerta mieheen, nim. keväällä pitkänä päivänä. Syksyisenä päivänä ei ehditä niin paljoa.

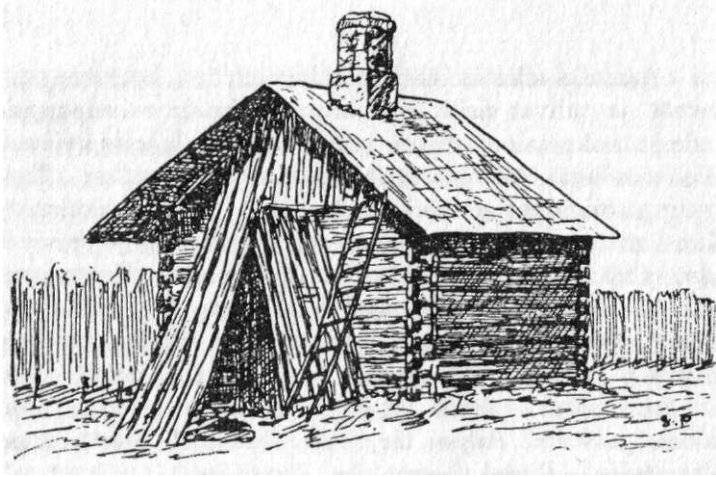
Ennen oli tavallista, että huone hakattiin *vestämättö-
mist hirsist* ja sitte vasta salvoksella *vestettiin.* Mutta nykyään hirret miltei aina *pinnataa* ennen salvamista. Pintaaminen toimitetaan *sahaamal,* harvemmin veistämällä. Hirsi hinataan *sahapukeile* ja lasketaan *lautasahal* kum-
mastakin kylestä kappale pois. Sahalla pintaaminen kyllä käy kalliiksi, varsinkin, jos sitä täytyy palkalla teettää, sillä sahaajat ottavat „viis kopekkaa syliraaolt”. Varat-
tomimmat sen takia useimmiten turvautuvat veistämiseen. Puun säästyminen sahalla pinnatessa kyllä toiselta puolelta korvaa vaivat ja kulungit. Pintoja käytetään kat-
toihin aluslaudoiksi sekä palkeiksi karkeampiin siltoihin esim. porstuaan.

Hirsien sekä veistettyjen että veistämättömien vedät-
tämisen rakennuspaikalle toimittaa nykyään melkein aina jokainen itse. Ainoastaan pienivaraisia, joilla ei itsellä ole hevosta, autetaan hirsien kuletuksessa. „Mennää niikui armollaa, hääel ku_ei_uo hevost eikä varraa.”

Mutta ennen ovat talkoot, *tupa- l. hirstalkoot* olleet hyvin tavallisia. Niitä pidettiin sekä hirsii rakennuspai-
kalle vedettäessä että kartanoa uudelle sijalle siirrettäessä. Varsinkin, jos hirret olivat etäältä metsästä noudettavat, olivat talkoot hyvin tarpeelliset ja tavalliset. Jos oli hirsii isompi joukko vedettävänä, kestivät talkoot koko päivän, „aamust_ni iltaa_ast”.

Aamalla aikasin lähtivät talkoomiehet „kotontaa päi” metsää ja tulivat sieltä kuormineen takaisin rakennuspaikalle ja talkootaloon, jossa heille tarjottiin *kohvii* ja *viinaa*. Miehet tekivät kohvista, viinasta ja sokerista *pulssii*. Tarjottiinpa toisinaan *pirttuuki*, josta pulssi „tul viel parempa”. Kun miehet tulivat metsästä toisen kerran — kävivät näet yhtä päätä kaksi kertaa, ellei matka ollut varsin pitkä — annettiin heille aamiaista, jona oli *lihalohkoo* tai lihan puuttuessa *kalalohkoo*, *piirakkoi* ja *vehnäsii*, voita ja maitoa. *Puolipäiväsiks* *l. lounaheks* ei ollut *keittiä*, vaan oli *suolakallaa* — *hailii* tai *järvkalloi* — *rahkamaitoo*, *pii-rakkaa* ja voita. *Saijuu* tarjottiin „lounahe” jälestä ennen **Ulan** tuloa. Iltaseksi annettiin *liharokkaa* — „olkoot talkoot mitkä tahtovaa, ni ai_ol liharokka iltaseks” —, **pii-rakkaa** ja vehnästä. Ryppyjä oli aina tarjolla, jopa niin, että miekkoset välistä menivät kotiin aika lailla laulaen **sekä** muuta iloa pitäen.

Perustukseen tarvittavat kivet myös aikoinaan paikalle valmiiksi laitetaan. Niitä varataan milloin aika myöten antaa, etsitään vainioilta, hakamaista, metsistä, säretään pienemmiksi kappaleiksi ja tuodaan rakennuspaikalle.

16. Mökki. Päätila.

6. Asuinrakennuksen rakentamisjärjestys.

Varakkaimmat laittavat samalla kertaa asuntonsa kaikki huoneet valmiiksi. Mutta niin eivät voi menetellä köyhemmät, joille aika ja raha usein tinkiä tekevät. Kaikkein köyhimmät tekasevat aluksi vain neliseinäisen tuvan sekä sen eteen kyhäävät pisteporstuan (kuten kuvassa 16). Myöhemmin, jos aika ja varat sallivat, jatketaan rakennusta oikealla hirsiseinäisellä porstualla sekä toisella tuvalla, tupasella. Vähän varallisemmat taas voivat laittaa viisiseinäisen rakennuksen, jonka isompi osasto on tupana,

17. Vesterisen talo. Putrola.

pienempi porstuana. Muutamat taas jaksavat oitis kohottaa rakennuksen, jossa on kaksi tupaa vastakkain sekä

välissä porstua, mutta aluksi vaan toinen tupa laitetaan asuttavaan kuntoon; toinen saa jäädä kylmille parempia aikoja odottamaan. Vanhempaan aikaan lienee vähittäin rakentaminen ollut vielä yleisempi kuin nykyään. — Vähävaraisilla ovat nykyään viisiseinäiset asuinrakennukset tavallisimpia.

7. Asuinrakennuksen perustus.

Kun „kaik kamikkeet“, tarpeet on paikalla, että voidaan ruveta rakennusta nostamaan, on ensimmäisenä työnä perustuksen ja kivijalan teko.

Ennen aikaan ei perustuksen teko kovin suuria töitä kysynyt. Mitään kanavaa ei kaivettu, ainoastaan nurkkien kohdalle kaapastiin vähäsen kuopantapaista, joihin *nurkkakivet* pantiin. Alimaiset hirret tulivat melkein maahan kiinni, pieni *kiviräätty* vaan alle. Sekä sisä- että ulkopuolelle laitettiin *multiaiset* 1. *multapenkit*. Ulkomultiaiset tehtiin siten, että noin paria korttelia etäälle seinästä asetettiin maahan lyötyjen tappien nojaan hirsi, *multiaishirs.* Hirren ja seinän väliin luotiin multaa noin hirren parin korkuiselle. Multa sai olla paikoillaan kesät talvet. Joku kyllä „ko_ol napakamp, ottipa kevähel ja irrotti mullan seinästä, jot_ei seinä pääst märkänemää“. Torpissa ja muissa mökkilöissä vielä tapaavat talveksi laittaa samanlaiset multapenkit tupansa ympärille. — Sisämultiaiset tehtiin samalla tavalla kuin ulkomultiaisetkin. Sillan alta, keskikohdalta vaan viskattiin multaa seinävierille ja pölkyt, hirrenpätkät, multiaishirret nekin, asetettiin eteen mullan vieremistä estämään.

Nykyään useimmiten varustetaan varsinainen *kivi-*
jalka 1. *vunttamentti* — Pehmeihin savimaihin tehdään perustus, *runti* siten, että kaivetaan *kanava* 1. *ravi*, joka täytetään mölkkerökivillä, *pulteril*, *raval* ja *hiekal*. Kovem-

masta maasta vaan turve pois kuorastaan, nurkkakiville vähän enemmän kuoppaa sekä uuniloille.

Rakennusta nostettaessa asetetaan kivet ensin vain nurkkien alle, salvaimien kohdalle sekä pitemmissä seinissä keskiseinänkin alle, „jot_ei hirs notkistu“. Muut livet pannaan jälestä päin, sitten kun joudutaan. Toisinaan ne pannaan piankin, jos on kamikkeet paikalla ja miehiä sattuu olemaan. „Ko paat varvi tai kaks ja tiet si kivijala, ni_saat suora, mut jos tiet_iellepäi, ni sit_et saakkaa nii hyvää.“ Kivijalka tavotetaan tehdä niin korkeaksi, ettei vesi, kun tippuu räystähistä, räiskä seinille. Tasaisella maalla tehdään kivijalka noin „puol_arsinaa“ korkeaksi jopa nykyään isommissa rakennuksissa koko arssinaakin. „Sit_ei enää räiskä vesi seinääl eikä perushirs märkäne.“ Kivijalan leveys riippuu kivien pak-suudesta.

Ennen ei kivijalkaan jätetty minkäänlaista reikää. Nykyään „tahtoot heittää melkei joka seinää reijä, mut tahtoo useammalt_unehtuu viel nytkii“. Reikiä kutsutaan *tuulreijiks*.

Sisämultiaiset tehdään nykyään siten, että ajetaan liilan alle seinäin viereen ja juoniaisten vähin savea sekä luikkaa tai karkeaa rapaa. Savi ja hiekka sotketaan sekä taotaan kurikalla hyvin kovaksi. Sitten eivät rotat ja hiiret pysty tekemään reikiä. „Ja ku silta tul, ni_et joka vuOs_sitä rakenna“, sillanalusta näet.

Multiaiset sekä sisä- että ulkopuoliset tehdään, ja tehtiin ennenkin, sitten vasta kun rakennus jo on katossa, ennenkun lattiapalkit paikoilleen pannaan.

8. Sillanalus.

Sillan alla olevaa tilaa kutsutaan *silla-aluseks*. Nykyään se on aivan umpinainen, lähelle siltaa täytetty maalla tai hiekan kanssa sotketulla savella (ks. ylemp.) tai on tehty *multasilta*. Ennen oli sillan alla kuoppa noin arssinan toistakin syvyinen, maata oli näet siitä reunoille luotu (ks. ylemp. siv. 18). Sillassa oli irtonainen palkki, joka voitiin ylös kohottaa, joskus oli jonkinlainen aukko uunin edessä. Väliin tavattiin sinne laskea kanoja päiväksi „maata ruoppaamaa, jot munisiit paremmi”. Joku taas, joka salaa piti olutkauppaa, „pit_olvii siel”. „Ehkä joskus säilyttiit siel syöntöpottuloi.”

Nykyään ei ole sillan alle tuvasta millaistakaan aukkoa, ulkoa joskus tuulireijät kivijalassa.

18. Kihlströmin talo. Putrola.

9. Seinäin rakentaminen.

Rakennuksen *nostamine* s. o. paikalle vedettyjen, **metsässä** valmiiksi salvettujen hirsien nurkkakiville asetaminen, seinäin kohottaminen, toimitetaan kesällä „ikkää **kui** ilmat kevähel kuivaat". Toiset taas nostavat tupansa hein'ajan rinnassa. Silloin nostettu tupa pysyy kuivana ja silloin „saahaa sammaletkii kuivii". Sateella ei saa **tupaa** nostaa, sillä „jos satehel tuppaa nostetaan, ni_se **asuu** märkän talvelkii".

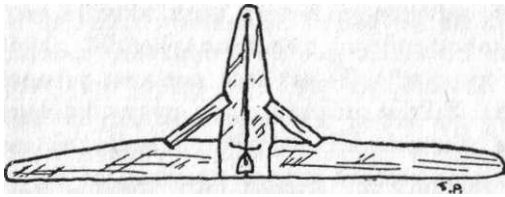
Sukkelaan käy tuvan nostaminen, kun hirret ovat jo ennestään valmiiksi salvetut. Silloin ei tarvitse juuri muuta kun liittää hirttä hirren selkään ja pistää sammalta väliin. Mutta jos rakennustarpeina on pyöreitä hirsii, kuten joskus sattuu (vert. siv. 13, 14), on rakentajilla isompi työ. Hirret on silloin sekä pinnattava että **salvottava**.

Asuinhuoneiden hirret tavataan, ennenkun ne paikoilleen pannaan, höylätä sisäisivulta sileiksi. Kaksin miehin härkähövelil' vedellään. Kun huone aijotetaan paperoida — tavall. vierashuone — ei höyläämistä toimiteta.

Ensimmäinen hirsikerros, *perushirret* 1. *alushirret* veistetään (t. sahataan) „lanna kans" suoraksi, vaikka muut hirret toistaiseksi jäisivätkin pintaamatta. Se lasketaan harkittuna nurkkakiville ja toisia hirsii salvotaan päälle.

¹ Sarvihöylä.

Ennenkun perushirret lasketaan kivijalalle (t. nurkka-kiville), on kivijalka *vaakrattava*. Vaakraaminen toimitetaan *vaku- l. vaakerpassilla* (kuv. 19). Mainittu laitos asetetaan kivijalalle aluspuu pitkin kivijalkaa. Jos kivijalka on vaakasuora, asettuu luotinuora vakupassissa olevan uurroksen kohdalle 1. kohtisuoraan kivijalkaa vastaan. — Samoin vaakrataan myös päällimäinen hirsikerros. Nurkasta nurkkaan asetetaan *renkkalauta*, joka vakupassin avulla vaakasuoraan laitetaan, taikka toimitetaan vaakraaminen siten, että nuoralla mitataan kunkin nurkan korkeus nurkkakivestä. Muita hirsii ei vaakrata. Ne salvetaan vaan vuoroin tyvi vuoroin latva toiseen ja toiseen päähän.

19. Vakupassi.

Nurkkakiviä sekä perushirsii aseteltaessa on vielä katsottava, ettei rakennuksesta tule *visio* 1. kiero s. o. vino-suunnikkaan

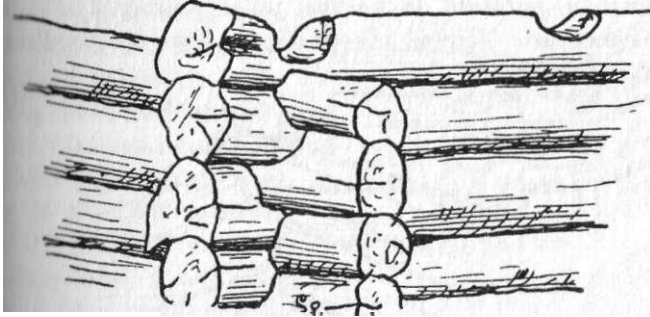
muotoinen. Tämä tutkitaan siten, että mitataan nuoralla lävistäjäin suuntaan nurkasta nurkkaan. Jos molemmat lävistäjät ovat yhtä pitkät, ei rakennus ole visio.

Ennenaikaan tavattiin perushirteen panna elohopeaa. Hirteen väännettiin reikä, reikään tipautettiin elohopeaa ja tappi lyötiin päälle. Näin tehtiin sitä varten, ettei asuntoon vasta syöpäläisiä tulisi. Toisinaan pantiin perushirteen, reikään ja tappi päälle, myös käärmeenpää. Siitä oli se hyöty, että tupa pysyi puhtaana.

Salvameks kutsutaan seinien nurkkaliitosta. Salvaimen koloa kutsutaan *salvameloukuks* ja sen pohjaa *salvamepohjaks*. Salvaimenloukun kohtaa sanotaan *salvamekukuks*. Kulkun ulkopuolinen osa hirttä on *salvamepää*.

Yksinkertaisin ja ehkä vanhin salvainmuoto on *koira-kullkusalvan* (kuv. 20), jota käytetään ladoissa sekä muissa

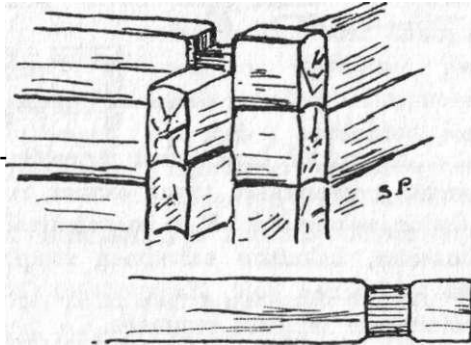
kylmissä, pyöreistä hirsistä salvetuissa ulkosuojissa. Koirankulkusalvain valmistetaan siten, että hirteen hakataan pyöreäpohjainen kolo, loukku vaan toiselle puolelle hirttä **nim. yläpuolelle.** „Sen_ku lyyyä vai kahe puole kirvehel

20. Ladonnurkka. Päätila.

nii, jot tulloo pyöreä loukku, joho ylemp hirs, ku_ol pyöreä, liitetii."

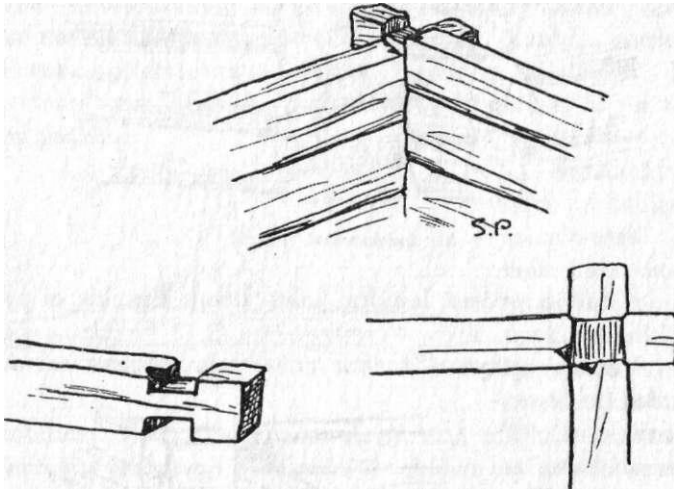
Vanha, nykyään tuskin enää valmistettava salvainmuoto, on *korvos-salvan* (kv. 21,22), jota on kaksi eri muotoa: *nellikorvoksine* ja *kolmi-korvoksine*. Korvossalvaimessa on tasapohjainen, jyrkkäolkapäinen **salvo** kummallakin puolella hirttä. Salvo on kaapeampi hirren

21. Korvossalvain (4-korvoks.).

paksuutta; sentähden hirsi, että se salvoon sopisi, veistään salvaimenkaulan kohdalta kummaltakin sivulta noin puolen tuuman verran ohuemmaksi, joten tulee salvaimenloukut ympäri hirren. Näissä sivuveistoksissa on olka-

päät, *korvokset* viistot. Tämmöistä salvainta, jota käytetään vain ulkokuoneissa, kutsutaan nelikorvoksiseksi korvossalvaimeksi (kuv. 21). — Kolmikorvoksinen salvain (kuv. 22) eroaa nelikorvoksisesta siten, että sen toinen, sisäpuolinen, sivuveistos on vain yksikorvoksinen s. o. nurkanpään puolella on korvos, johon kaulan kylki viistosti laskeutuu. Toinen, ulkopuolinen, sivu on tavallinen, kaksikorvoksinen.

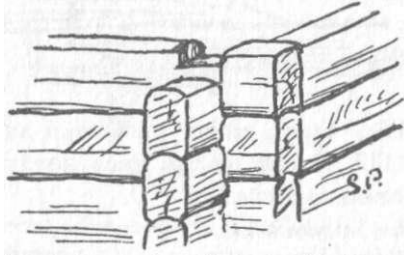
22. Korvossalvain (3-korvos.).

„Korvoksii kans" ovat järjestään miltei kaikki vanhemmat rakennukset, tuvat, saunat, riihet, aitat, läävät ja ladotkin, rakennetut. Kun korvossalvainta käytettiin asuinhuoneissa, hakattiin salvaimen sisäpuoliseen olkapäähän teräväpohjainen kolo, *lämpymävaro* (kuv. 22), johon tupaa nostettaessa täpittiin sammalia.

Korvossalvainta yksinkertaisempi on *pitkäsalvan*, jota myös sanotaan *parrin* 1. *parrusalvaimeksi* (kuv. 23). Se on muuten edellisen kaltainen, paitsi, että salvaimenkaula on hirren paksuuden pituinen, joten hirttä ei sivuilta ohenneta, eikä siis ole korvoksia. — Hiukan sentään ohennetaan, että sammalia voi vähäsen väliin täppiä. — Pitkää-

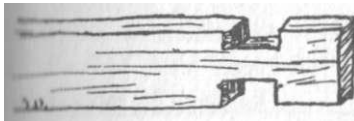
salvainta nykyään enimmäin käytetään kaikenlaisissa rakennuksissa.

Milloin pitkäsalvainta käytetään asuinhuoneissa, hakataan siihen sisäpuolelle *huokuma* (kuv. 24) — ehkä tehtiin on myöskin korvossalvaimeen, ellei lämpymänvaroa käytetty — Huokuma tehdään siten, että salvaessa lyödään salvaimen sisäolkapäiden nurkista viistosti vähäisen puuta pois taikka jälkeinpäin noklannal merkitään seinään, noin „vartti tuuman” etäisyydelle nurkasta, viiru, jota myöten viistetään puuta pois. Huokumaan täpittää tiukasti sammalia.

23. Pitkäsalvain.

Uudenaikaisin salvain on *lyhytsalvan* 1. *lukkosalvan*, jossa salvaimenpäättä ei ole ensinkään. Lyhyttäsalvainta käytetään isommissa uudemmissa rakennuksissa. Vanhemmat ihmiset kutsuvat sitä myöskin *kirkosalvameks*, koska sen ensin ovat kirkon salvaimena nähneet. Lyhyttäsalvainta käytetään kahta eri muotoa:

24. Hirsi, jossa on huokuma.

läpilukko, jossa lukko näkyy ulkopuolelle ja *sisä-* 1. *salalukko*, jossa lukkoa ei ole näkyvissä. Onpa lyhyttäsalvainta joskus käytetty ilman minkäänlaista lukkoa. Silloin on se vahvistettu tapeilla.

Ennen aikaan oli tapana salvaimienpäättä tervata. Silloin ne eivät niinkään helposti halkeilleet.

Jatkamista nurkkien välillä sanotaan *jatkamiseks* 1. *karvaamiseksi*, liitosta sanotaan *jatkoks* 1. *karviks*. Jatkaminen toimitetaan useammalla tavalla. *Hammasjatkos* tehdään siten, että kumpaankin hirteen hakataan hammas sekä hammasta vastaava kolo (kuv. 25). Lisäksi vah-

...

vistetaan jatkos kahdella puutapilla. Hammasjatkosta käytetään tavallisesti perushirsiä jatkettaessa. Toinen jatkos on *sorkkajatkos* (kuv. 26). Se tehdään niin, että toisen hirren

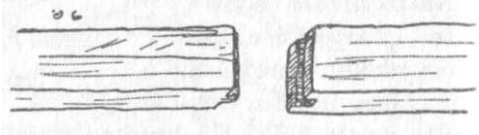

25. Hammasjatkos.

päähän hakataan syvennyks — „väännetään poral reikä hirre läpi ja sit lohassaa puuta poikkee, ni_jot jääp loukku” — toiseen teh-

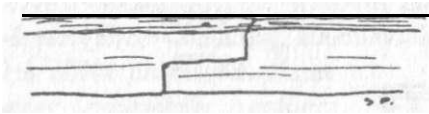
dään tappi, *napa*, joka sopii syvennykseen, „sit sammalt välillä ja isetää nuija kans kovast kii”. Tätä jatkamistapaa sanotaan myös *hankoo* liittämiseksi. —

Kämmenee liittämistä esittää kuva 27. Kummastakin hirrestä otetaan

26. Sorkkajatkos.

kappale noin puolihirteen, loukut liitetään vastakkain ja liitos vahvistetaan puutapilla. Tätä jatkosta käytetään

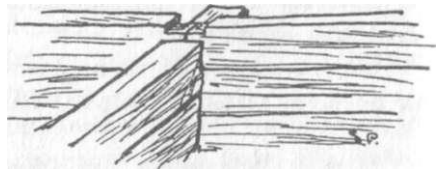

27. Kämmenee liittäminen.

ainoastaan ulkokuone-rakennuksissa. — Salvaimen kohdalla jatketaan hirsi joskus siten, että salvaimen-kaula kummassakin

hirressä asetetaan puolisalvaimen niin, että hirsienpäät sattuvat vastakkain (kuv. 28).

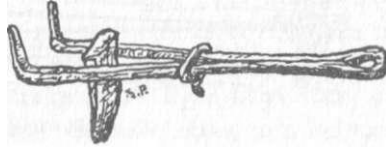
Hirret asetetaan seinään *kynnellee* s. o. selkäpuoli ylöspäin. Hirren selkä kuori-taan, veistetään tasaiseksi, oksat ja kuh-

28. Hirren jatkos salvaimessa.

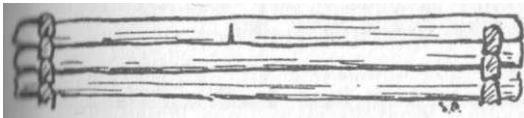
mut pois karsitaan. Toinen hirsi liitetään toisen selkään, ja että se aivan tarkoin sopisi siihen, on se *varottava*. Varoaminen toimitetaan *varoi* (kuv. 29), kaksihaarisella,

keritsimien. tapaan taivutetulla rautaesineellä, jonka kärjestä koukistettuja haaroja yhdistää *rennas*. Rengasta voi työntää edestakaisin ja kourien väliä siten kaventaa ja supistaa. *Suu* on välissä silloin kylliksi joustavat. Milloin hirrestä tarvitsee enemmän ottaa pois, käytetään vajotussa levennettyä väliä, kavennettua, kun vaan vähemmän on veistettävä. Sama rako on tietysti samanlaisella välillä varottava. Varoa

Varo.

käytetään siten, että sitä vedetään hirsien liitoskohtaa pitkin vaakasuorassa suunnassa. Varon alakoura kulkee alemman hirren selkää myöten, yläkouura piirtää ylemmän hirren alapuoleen alemman hirren selän suuntaisen piirron. Piirto vedetään liitoksen sekä sisä- että ulkopuolelle. Piirtoja myöten veistetään hirren alapuoli kouruksi. Pitää katsoa, että kouru, *varo*, tulee *laakeliikko* eikä *jyrkkä* nii_ku huono hevose selkä törrilllee, vaa_et se käyp toise hirre selkää lotnast". Jos *varo* tulee *jyrkkä*, ei huoneesta tule tiukka eikä lämmin. Ja huone märkäneekin silloin pikemmin, väljemmin. Selkä aina pitää käydä tarkoin kiinni, mutta *huuli* „ei niikää". Silloin saa täpityksi väliin sammalia.

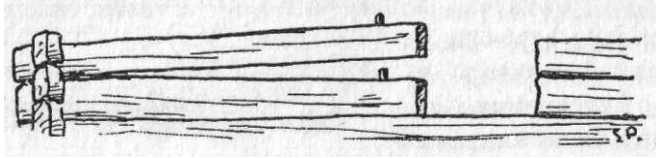

30. Kekätty hirs.

mutta jos huuli on kiinni, ei saa sammalia mitenkään täpityksi.

Jos hirs on kovin väärä l. *lynkä* niin, ettei sitä voi "varroomalkaa" saada suoraksi, säästetään se semmoiseen paikkaan, jossa tarvitaan palasia. Ulkokuonerakennuksissa *lynkä* hirs *kekätää*. Hirteen sahataan alapuolelle poikkileikkaus puoliväliin tai etemmäksikin ja painetaan hirs suoraksi (kuv. 30).

Jotta hirret pysyisivät vakavasti paikoillaan, ovat ne *tapeil* l. *seinätapeil* varustettavat. Ainakin akkuna- ja ovi- pieliin pannaan tapit sekä pitemmissä, umpinaisissa kohdissa muuallekin. Viimeiset hirret varsinkin tapitetaan

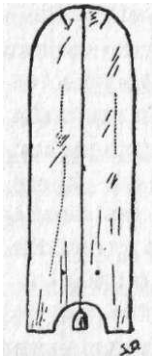

31. Tapit akkunan pielessä.

kolmesta neljästä kohden. Tapit pannaan joko siten, että alempaan hirteen ensinnä asetetaan tappi, jonka sija siten kaivetaan ylempään hirteen taikka ylemmän hirren läpi kaivetaan reikä alempaan hirteen asti ja reikään lyödään tappi. Joskus lasketaan tappi yhtä päätä useammankin hirren lävitse. Parempi ja enemmän käytetty keino on panna eri tappi kunkin hirren väliin. Silloin pääsevät hirret häitättä *laskiamaa* eikä tule rakoja. Seinätappi tehdään keskeltä hiukan hoikemmaksi, „sit[^]se vettä

32. Seinätappi.

33. Luotilauta.

ni_jot ves tihku". Tappien reiijät väännettään 1½-tuumaisella *kiertoporal*. Ennen tavattiin tappien reiijät hakata *purahal*.

Seinät asetetaan pystysuoraan asentoon *luotilauva* avulla (kuv. 33).

Ennenkun hirsi kaadetaan paikoilleen, asetetaan alemman hirren selkään kerros *sammaliloi*. Sammalet pitää levittää tasaisesti joka paikkaan. Myös pitää katsoa, ettei risuja, kivensiruja tai muita kovia esineitä jää väliin hirttä kannattamaan. Ei liioin saa kovin paksulta panna sammalia. Silloin ei hirsi pääse tarpeeksi painumaan ja huoneesta tulee kylmä. „Vieraat ko_nostaat, nii_ne tahtoot panna paljo sammaliloi." Kun hirsi on asetettu paikoilleen, kohennellaan ja korjailaan

sammalia vielä käsin. Salvaimiin täpittää sammalia *kana-patsirauval*.

Sammaltamiseen käytetään useampaa eri sammallajia.

Suosammalt *l. tupasammalt* otetaan soilta. „Se_o nii puhast jot.” Käsin sitä vain revitään, kerätään *kokoloihe*, kannetaan kuivalle maalle ja levitetään kuin heinät karkeelle kuivamaan. Sitten kun ovat kuivaneet, kootaan ne isompaan kokoon, viimein ajetaan rakennuspaikalle katoksen alle. Suosammal, vaikka sitä paljon käytetään, on huononlaista seinäsammaleksi. Se näet ottaa niin helposti vettä. Sitä käytetäänkin siitä syystä etupäässä rakennuksen yläosaan, mihin ei niinkään räiskä vesi.

Suesammalt „lyyää viikattehel niiku heinää”. Jos poudalla lyöpi, niin ei sitä tarvitse kuivatakkaan, vaan saa semmosenaan käyttää. Sudensammalta käytetäänkin nykyään hyvin paljon. Se ei ota vettä kuten suosammal; siksi sillä enimmin sammalletaankin rakennuksien alaosia. Mutta sudensammalen huono puoli on, että se tahtoo olla liian järeää. Hirret eivät tahdo painua kylliksi tiukkaan, kun sillä on sammallettu. Sitä paitsi tekee se seinän karvaiseksi, rumannäköiseksi, varsinkin jos varauksesta ulkonevat sammalet jätetään pois leikkaamatta.

Kannassammalt, jota ennen tavattiin käyttää sekä asuinhuoneisiin että varsinkin riihirakennuksiin, revittiin käsin kankahilta. Kangassammal tahtoo märkännyttä. Siitä, kun se on niin hiekkaista, varisee hiekkaa varoon ja „syöp hirre”. Sen mukana myös tahtoo tulla mauriaisia huoneisiin. Vielä luultiin, „jot kangassammal siittää lutikkoi”.

Vessammaliloi otetaan vedestä, missä se kasvaa kivien päällä puroloissa ja joissa. „Sen_ku ottaa, ni se_o_ku pellavaspivo, se pääsöö ku rihmavyyht vaa ja sen saap huuhella hiekast. Sen_ku tuolt pääst lyöp kii, nii senku keträä ku lankaa ikkää ja vie toisee päähä, ku käyt täp-pimää.” Vesisammalta käytetään vieläkin täppimiseen.

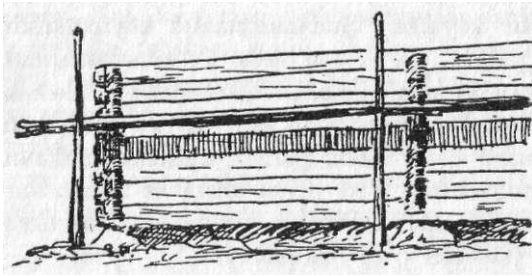
Kivisammalt käytettiin myös ennen aikaan tuvan sammaltamiseen. Se on pehmeämpää kuin kangassammal.

joka on »lyhyttä tyrrii" ja „kuivaa kärrii". Kivisammalta otettiin metsistä, korpimetsistä, missä se kivien päällä kasvaa. „Tulloo ku rokoska ikkää ku tempaa kive päält."

Vielä otettiin joskus *kulpist*, savikuopista ja sellaisista, sammaliloi, joilla täpittiin, kun ei ollut vesisammalta, joka on „vaiva alast_ottaa".

Nykyään käytetään myös sammaltamiseen tai useammin täppimiseen tappuroita, joita tuodaan Venäjältä. Köyhemmät kyllä eivät voi tappuroita hankkia.

Ennen aikaan rakennettiin asunto aivan umpinaiseksi. Ikkunain ja ovienreikiä ei jätetty, „ol näät joutsamp salvaa". Ainoastaan pariin hirteen, tulevan aukon

34. Tellingit

ala- ja yläreunaan, hakattiin reikä merkiksi. Perästä päin vasta hakattiin ja sahattiin ovet, ikkunat auki. Nykyään ikkunat ja ovet useimmiten

heitetään auki jo seiniä salvettaessa. „Lykätää hirttä vaa iellee, se jo jatkaa puuta."

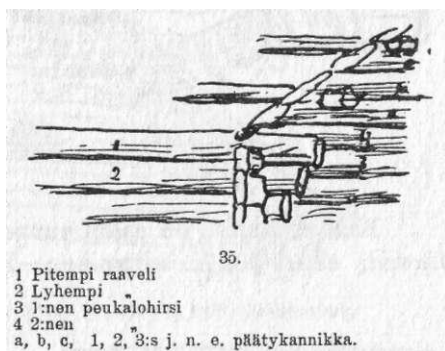
Aukkojen pieliä tukemaan asetetaan *harat*, hirsien päihin upotetut puut. Karan sija tehdään siten, että salvettaessa kiertoporalla väännetään aukkojen pieliin reikä, karan leveyden etäisyydelle aukon reunasta. Myöhemmin hakataan aukon ja reijän väli auki ja kara lyödään paikoilleen. Toisinaan jää reikä aukon pieleen vääntämättä. Silloin on jälestä päin karaa sijotettaessa kovempi työ.

Kun rakennus tulee niin korkeaksi, ettei enää maasta yletetä salvaa, asetetaan *tellinnit* (kuva 34). Maahan pystytetään paksunlaiset tangot, *reevat*, jotka seinäin

uhotessa yhä ylempää ja ylempää kiinnitetään seinään puukalikoilla. Kalikat naulataan tankoihin, toinen pää työnnetään seinään kaivettuun reikään tai kiinnitetään nauhallalla salvaimen päähän. Kalikkojen päälle asetetaan *tel-linkilauvat*.

Hirret vedetään rakennukselle nuorilla kaltevia hirssiä, *riukuloi* myöten. Toiset miehet ylhäältä kiskovat, toiset alhaalta työntävät. Ennenkun lähdetään syömään, luvataan nostaa uudet hirret valmiiksi ylös. „Hirttä pääle ja syömää!” on tapana sanoa.

Uuskirkkolaiset asuinrakennukset eivät ylipäänsä ole kovin korkeita. Varsinkin vanhemmat asunnot ovat usein hyvinkin matalia. Rakennuksen korkeus ei ole niin tarkoin määrätty. Toiset kohottavat katon korkeammalle, toiset antavat sen alemmaksi jäädä. Tapaa talorakennuksia, jotka ovat vaan 12-13 hirsikertaa korkeat, mutta myös semmoisia, joissa on korkeutta 17—18:kin kertaa. Hirsien paksuudesta tietysti myös riippuu rakennuksen korkeus. Tavallisin korkeus on nykyään noin 4—4½ arssinaa kivijalasta tasakertaan eli 15—16 hirsivarvia. Sillan ja laen väli on noin 3½—4 arssinaa.

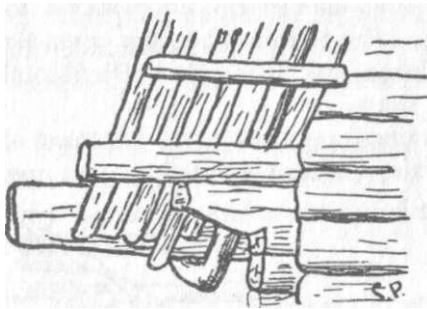

1 Pitempi raaveli
2 Lyhempi
3 1:nen peukalohirsi
4 2:nen
a, b, c, 1, 2, 3: s. n. e. päätykannikka.

Kahta ylimäistä hirttä sivuseinissä sanotaan *raave-teiks*. Ne ovat muita hirssiä hiukan pitemmät, lisäksi ylempi raaveli pikkasen pitempi alemmaa. Ylempää kutsutaankin *pitemmäks* *raaveliks* ja alemmaa *lyhyemmäks* (kuv. 35). Joskus on sivuseinässä ylimpiä hirssiä kolme jopa neljäkin muita pitempiä (esim. kuv. 38, 210, 213).

Raavelien päät tavataan, ja varsinkin ennen tavat-

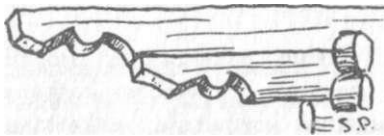
tiin, koristella, *vormutella*, kaikenlaisilla *potrukkehil*, *vormuloil* ja *vikuureil* sekä siasorkka-leikkauksilla. Mainittuja koristeita esittävät piirustukset 36—38, 210—224. Niitä tarkastellessamme huomaamme, miten uuskirkkolainen on kotiaan nurkkaveistoksilla koristellut, huomaamme, miten hänen koristelutaitonsa on vähitellen kehittynyt yksinkertaisesta nurkkapykäl-lyksestä ja kaarivii- vasta komeaan kou-keroleikkaukseen asti.

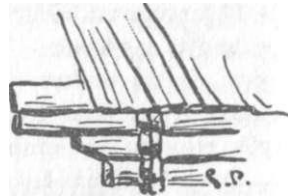
36. Saunannurkka.

Pääseinän ylimmät hirret tasakerrassa, siis raaveleitten kanssa salvetut, *ovat peukalohirsii*, *ensmäine* ja *toine* peukalohirsi alhaalta lukien (kuv. 35).

Kun rakennus on saatu raaveleihin, päästy peukalohirsiin, alkaa *pääyn* tekeminen. Päädyn korkeusmittana,

37. Nurkkaveistos.

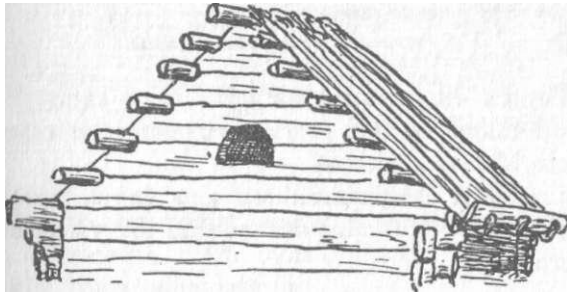
38. Nurkkaveistos. Leistilä.

toisesta peukalohirrestä harjahirteen, oli ennen tavallisesti kolmas osa rakennuksen leveydestä. Olipa toisinaan pääty vieläkin *laakemp*. Mutta nykyään ei tyydytä niin matalaan asuinrakennuksen päätyyn. „Tulloo niiku läävä pääty, matala, se kolmais_osa". Kolmannen osan lisäksi tapavat liittää vielä toista arssinaa tavallisessa rakennuksessa. Sitten se jo tuleeikin aika jyrkkä katto. Eipä siinä vesi kestä eikä lumikaan kauvan pysy, eikä siis katto helposti

"hauvu". Tavallinen tapa on myös tehdä pääty niin jyrkäksi, että katonpuolikkaat tulevat keskenään suoraan kulmaan.

Päädyn muotoa, jyrkkyyttä, korkeutta suunnitellaan kahden puolen pitkillä vartailla koetellen.

Ennen tavattiin pääty aina tehdä hirsistä, jotka varottiin ja tapitettiin toisiinsa samalla tavalla kuin seinähirretkin, mutta sammalta ei pantu väliin. Päätyhirsistä kutsuttiin *päätykannikoiks* *l.* *päätypölkkyiks.* Eri päätypölkkyjä alaalta ylöspäin lueteltiin: *ensmäine,* *toine,* *kolmais* j. n. e. *viimeine* päätykannikka (kuv. 35). Päätykannikat

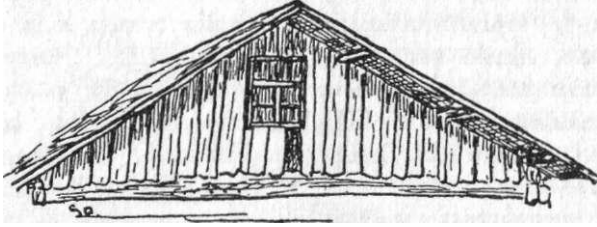

39. Sorvalin Manun mökin pääty. Karjalaisten kylä. Kuolemajärvi.

viistettiin, *luiskattii* päistään kahden puolen katon mukaan. Niiden varaan salvettiin *kattoriuvut* *l.* *alusriuvut*, tavallisesti riuku joka kannikkaan kumpaisellekin puolelle päätyä. Ulkokuonerakennuksissa kyllä käytetään kattoriukuja vain joka toisen kannikan välissä. Viimeiseen päätykannikkaan salvettiin *harjariuku*, joka oli muita kattoriukuja isompi. Se asetettiin tyvi tuvan peräpuoleen päin ja sen niskaan, ihan päätykannikan kohdalle, leikattiin veitsellä *risti*¹. Kun harjariuku oli saatu paikoilleen, juotiin *harjaputel*. „Jollet harjaputelii hanki, ni katto tulloo vuotava!“ uhkailtiin asunnon isäntää, tai muistuteltiin: „tänäpän saahaa harjariuku pääle, varraa harjaputel!“ Jos

¹ Kertoja ei muistanut minkätähden.

ei ollut viinaa, piti keittää kahvit. Joka huonetta rakennettaessa näin meneteltiin, tehtiin ristit, juotiin putelit tai kahvikupit tyhjennettiin. — Kattoriu'ut luettiin alhaalta ylöspäin: *ensmäine, toine, kolmais* j. n. e. Viimeisenä oli harjariuku. Kattoriukuja oli 3—5 kappaletta samalla puo-

40. Tuvanpääty. Lempiäinen. Kirstinäjä.

lella. Muuten oli kattoriukuja asetettaessa katsottava, että ne kaikki tulivat samaan suoraan viivaan, jotta sitten niille paremmin liisteet sopisivat.

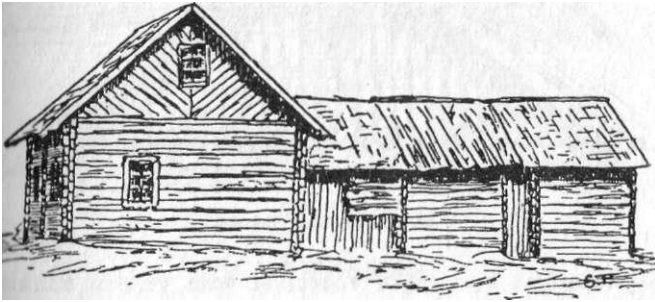
Viimeiseen päätykannikkaan aina ennen tavattiin leikata *vuosluku*. „Ne olliit nii suurii, jot vaaksaa pitkii, ne umerot.”

41. Tuvanpääty. Leistilä.

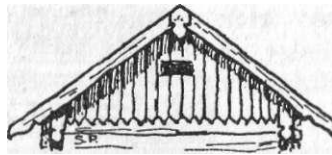
Nykyään tehdään pääty harvemmin hirsistä. Laitetaan näet kattoa kannattamaan *sakset* (niistä tuonnempana) ja pääty valmistetaan laudoista. Laudoista laittaminen tapahtuu monella tavalla. Yksinkertaisin tapa on liittää laudat vierekkäin ja napsia nauloilla kiinni (kuv. 40). Parempaa kun tahdotaan, naulataan lautain saumain päälle toiset laudat (kuv. 41). Jos taas halutaan somempaa, lai-

tetaan laudat viistoon, keskipäädystä harjan kohdalla vastakkain, kohtisuoraan kattoa vastaan (kuv. 42). Kaunista koetetaan myös saada siten, että lautojen alapäätt leikkauksilla koristellaan. Joko ne vain yksinkertaisesti viistetään (kuv. 41, 43, 212) taikka taidokkaammin leikataan viistäen, reikien, pyöristellen (kuv. 44, 151, 152, 230).

42. Talo. Neuvola.

Monasti on pääty jäänyt kokonaan laudottamatta, aivan avonaisena vain ammottamaan. Näin on laita varsinkin vasta alkavissa ja mökkipahaisissa (kuten esim. kuv. 154).

43. Tuvanpääty. Kirjavala.

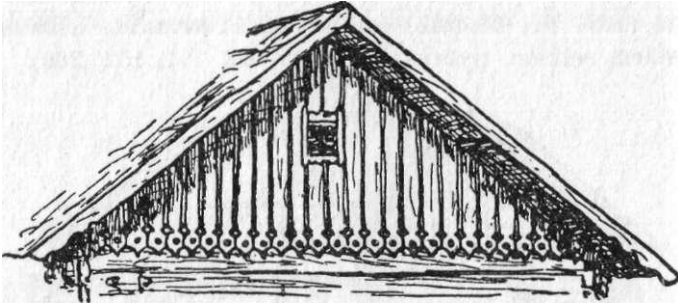
Ristipäätyä ei tavallisessa talonpojan asuinhuo-

neessa käytetä. Katto on ihan suora päädystä toiseen. Mutta ulkokuonerakennuksissa, liitereissä, katoksien ylisissä on pieniä ristipäädyn kaltaisia ulkonevia kattomuodostuksia, joita kutsutaan *urlakoiks* (urlakka). Semmoinen huomataan esim. kuvassa 6, aitan yli näkyvässä lävätkatoksessa.

Päädyyttömiä rakennuksia nim. sellaisia, joissa katto kallistuu neljälle suunnalle, joka seinälle räystään muodostaen, tapaa joskus ulkokuoneina.

Yksipuolisia päätyjä I. *yksipuolisia kattoja* nähdään vielä saunoissa, läävissä, kylkiäisissä sekä sikopahnoissa.

Tällainen pääty valmistetaan siten, että etuseinä kohotetaan takaseinää — näissä nimittäin on, paitsi kylkiäisessä, tavallisesti korkeammassa seinässä ovi — korkeammalle,

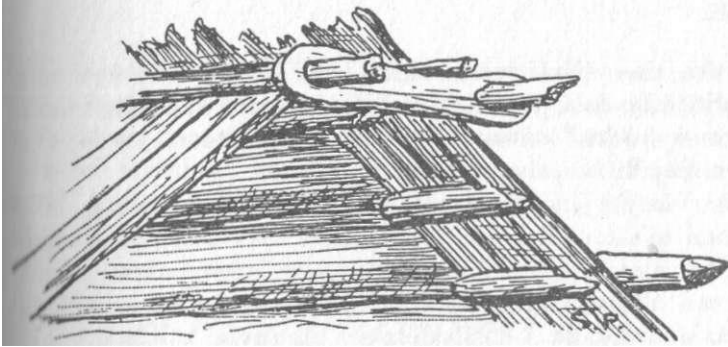

44. Tuvanpääty. Leistilä.

päätykannikat veistetään viistoiksi vain yhteen suuntaan, takaseinään päin. Muuten päätykannikat kiinnitetään samalla tavalla kuin *kaksipuolisessa* katossa, samoin katto-riu'ut. Yksipuolista kattoa kutsutaan myös *lamakatoks* (kuv. 45).

45. Sämpylän sauna, Mesterjärvi

46. Ladonharja. Päätillä.

10. Vesikatto.

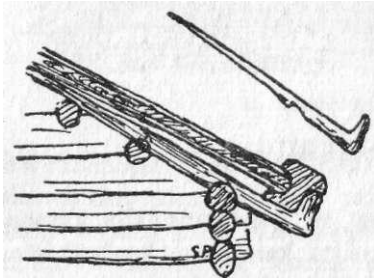
Monta eri kattomuotoa on paikkakunnalla käytännössä. On tuohista ja turpeista kattoa, on koskutkattoa ja malkokattoa. on liiste-, lauta- ja kimpikattoa, on päreja olkikattoakin.

Vanhin, kestävin, vieläkin käytännössä oleva vesikattomuodostus on *löyhykatto* *l. tuohikatto*. Se on valmistettu tuohilevyistä, *löyhyist*, joiden alla on tukena, päällä painona *puuliistehii*.

Poikittain kattoriukujen päälle ladotaan *rinnakanteese* *l. räätty* harjariu'usta aina raaveleiden alapuolelle ulottuvia *puuliisteitä*, *alusliisteihii*. Alusliisteiden päälle ladotaan löyhyt, alottaen alaalta, räystäältä käsin. Löyhyt asetetaan valkea puoli alaspäin. Syrjillään ne peittävät toinen toistansa *l. ovat särisuomukse*. Toinen *räätty* levitetään edellisen päälle siten, että se peittää puolen tai luiksi kolmasosaa ensimmäistä räättyä, mutta somut käyvät päinvastaiseen suuntaan. Seuraava räätty ladotaan taas samaten. Somut ovat siinä samoin päin kuin ensimmäisessä räädysssä. Samalla tavalla jatketaan latomista aina harjalle asti. Löyhyä asetettaessa on tarkattava, että se

tulee aina alla olevan sauman kohdalle. Jos löyhyt peittävätkä toisensa puoliksi, tulee tuohikerros kaksinkertainen, jos kahdeksi kolmasosaksi — niin ladotaan, jos löyhyjä on viljalti — tulee se kolminkertainen.

Löyhyjen päälle, tuohia tuulelta turvaamaan, ladotaan toiset puuliisteet, *päälysiisteet*. Ne asetetaan samoin kuin alusliisteetkin rinnakantteeseen, vieriviereen. Toisinaan ladotaan liisteitä vielä toinenkin räätty alimaisen saumain kohdalle. Päälysiisteet ulottuvat räystäältä harjalle samoin kuin alusliisteetkin. Toisella kattopuoliskolla

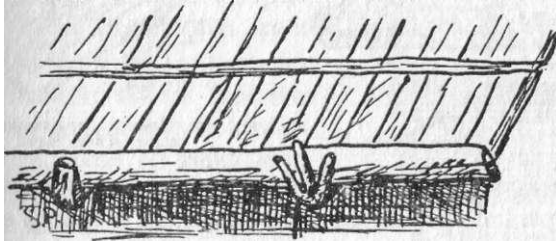
47. Räystäskokki ja soloppi.

päätyvät ne harjariu'unkohdalle, mutta toisella ne ulottuvat yli harjan, suoja-ten harjaliitosta sekä vastaisen puolen liisteiden päitä tuulelta ja sateelta. Pitemmät liisteet tavataan, ainakin merenrantakylissä, asettaa meren puolelle kattoa. Sieltä näet ne aina vinkeimmät vihurit puhaltavat.

Ennen käytettiin liisteiden päällä harjalla myös *harjakoloa*, isoa, kourua honganpuolikasta, joka kumoon harjalle kellistettiin. Tässä tapauksessa tietysti kummankin puolen liisteet olivat samanpituiset ja sattuivat harjariu'unkohdalla vastakkain.

Liisteiden tuohinensa kaikkienensa alas solumista es-tämään asetetaan *solopit* l. *räystäsolopit*, jotka taas vuorostaan ovat *räystäskokkie* varassa. Räystäskokkana on pienenlainen puun — tavallisesti näreen — runko, jonka tyveen on heitetty suorakulmaisen koukun muodostava juurentynkä, joka toisinaan on kaksi- jopa kolmihaarainenkin (kuv. 47—49, 237). Kokan rungossa on *loukku*, joka käy kiinni raavelissa olevaan *loukkuun* (kuv. 47). Lisäksi kiinnitetään kokka vielä *vitsaal*, nykyään myöskin nauloilla, kattoriukuun. Tämä tehdään siksi, ettei kokka pääsisi alas keikahtamaan. Toisinaan työnnetään räystääs-

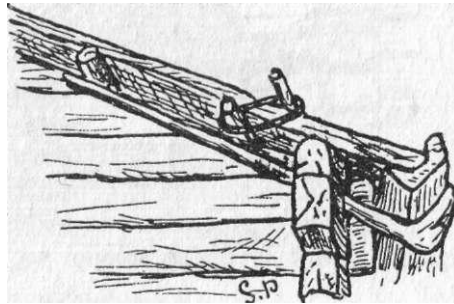
kokka raaveleiden väliin. Silloin tulee kokkanvarsi olemaan kattoriukujen alapuolella (kuv. 49, 210) eikä siis vitsoilla tai nauloilla kiinnittämistä kaivata. Tässä tapauksessa ei myöskään tarvitse kokkan vartta veistää latuskaiseksi, kuten edellisessä menettelyssä, jolloin kokkanvarsi

48. Rästyskokkia.

ei juuri saa olla alusliesteitä paksumpi. Kokkia käytetään kymmenkuntakin samalla puolella kattoa tavallisen pituisessa asuinrakennuksessa.

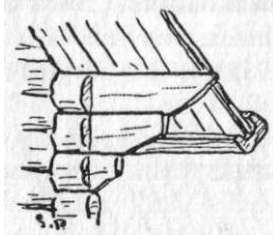
Soloppia on useampaa eri muotoa. Ennen käytetty, vieläkin vanhoissa rakennuksissa tavattava soloppi on tehty siten, että nelikulmaiseen hirteen on pitkin pituuttaan hakattu *haapakuokat* — pieni käyrä puuvartinen rautakuokka — ura, *kollo*, johon alus- ja

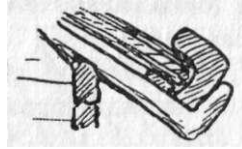
49. Tuvannurkka.

päällysteiden päät välissä olevine tuohilleen paraiksi sopivat (kuv. 50). Tällainen soloppi oli samalla räystäskouruna, vesiränninä, mutta sillä oli se paha vika, että se kovin helposti lahoi. Nykyään käytetään enemmän soloppia, josta uran alareuna on tykkänään veistetty pois, joten solopin poikkileikkaus on suorakulmion muotoinen

(kuv. 51—53). Tällainen soloppi ei kelpaa vesikouruksi, mutta se ei myöskään niin väleen märkäne. Joskus on

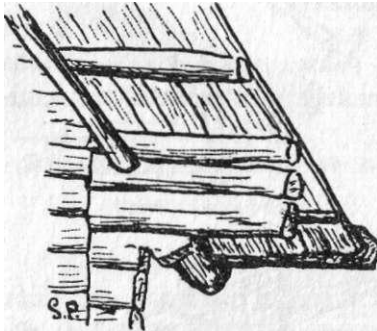

50. Tuvannurkka.

51. Soloppi, jossa on alareunan sijassa lauta.

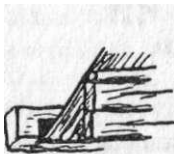
tällaisessa solopissa pois veistetyin alareunan sijassa liisteiden päiden alapuolella lauta (kuv. 51, 224). Vesi pääsee silloin laudan ja solopin raosta pois tippumaan.

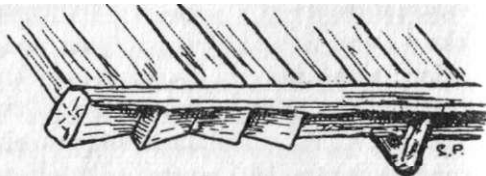
52. Riihennurkka.

Toisinaan on solopin päät jätetty nelikulmaisiksi liisteisiin saakka, (kuv. 53), mutta useimmin ehkä ovat nekin veistetyt uralle tai suorakulmioon. Väliin on solopin ulkosivuunkin, päästä toiseen tai leikkauksesta leikkaukseen, veistetty suorakulmainen kolo (kuv. 54).

Ulkoisrakennuksissa sekä asuinrakennuksissakin, milloin vanha, lahonnut soloppi on paikattava, käytetään

53. Solopinpää.

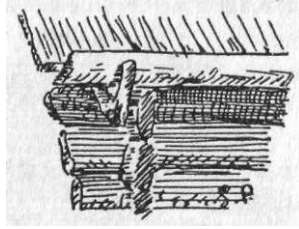

54. Soloppi. Ino.

usein liisteitä tukemassa vain pelkkää lautaa tai pyöreäkylkistä pintaa (kuv. 55, 218, 222).

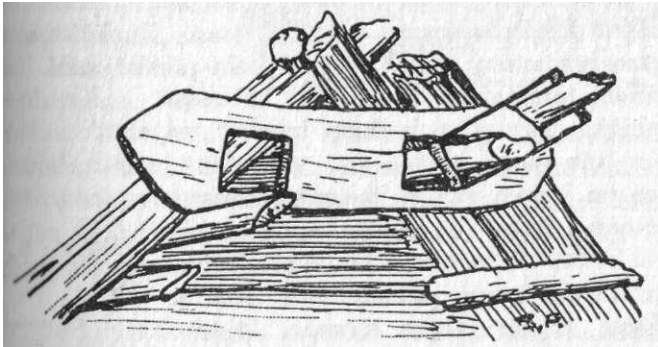
Mutta ankara tuuli voi liisteitäkin turjutella ja viskellä, jos ne vain ilman muuta jätettäisiin löyhyille loikomaan. Niiden päälle poikittain asetetaan paksunlaiset puunrungot, *painoriuvut*, lähelle harjaa, yksi kummallekin puolelle. „Enne_ol kaks painoriukuu, yks_ylempän toine alempan.” Painoriu'ut puolestaan taas kiinnitetään kumpasestakin päästään *koltsaa* toisiinsa tai kattoriukuun. Koltsana

käytettiin ennen paksua laudankappaletta, jossa oli reikä kummallekin painoriu'ulle. Samantapaisia koltsia näkee vielä joskus latoloissa (kuv. 46, 56), harvemmin asuinrakennuksissa (kuv. 223). Joskus oli koltsa *koristettu* leikkauksilla. Myöskin tehtiin koltsa *närehest* „niiku merra luokka”. Hakattiin ja halastiin näreenrun-

55. Lauta soloppina.

gon kappale, jossa oli kummassakin pääpuolessa pitkänlainen oksa. Tämä asetettiin runkopuoli painoriukujen *alapuolelle*, ja oksat taivutettiin riukujen ulko- ja yläpuolitse sekä kierrettiin toisiinsa (kuv. 57). Alimmaisat koltsat kiinnitettiin kattoriukuihin. Nykyään tehdään koltsat milloin mistäkin, milloin väännetään vitsasta, milloin rautakiskosta rakennetaan, taikka asetetaan vanha astianvanne

56. Ladonharja.

taikka vain nuoranpalasella sitastaan, varsinkin, jos rikkoontunut koltsa on korjattava (kuv. 49, 175, 178). Useimmiten kiinnitetään painoriu'ut nykyään kattoriukuihin.

Väliin ei uskottu painoriukujenkaan voivan kyllin hyvästi tuulelta turvata, vaan nostettiin vielä katolle *kiivii* painoksi. Niitä pantiin etupäässä *sippiimel*, „siint_ku

57. Närekols. (Piirretty kertom. mukaan).

tuul_ai tahto hajottaa". — Sippiimeksi sanotaan päädyistä ulkonevaa katon osaa, sivuseinästä ulkonevaa kattoa kutsutaan

räystääks.

Liisteitä sekä alus- että päällyisliisteitä hakataan petäjistä. Puu katkotaan liisteiden pituisiin kappaleisiin, *pölkkylöihi*, jotka ensin „halassaa kiila kans", pienemmät keskeltä kahtia, isommat neljään osaan. Puolikkaista ja neljäsosista sitten *ketetään* liisteitä kuin päreitä vain. Ketäminen toimitetaan tavallisesti metsässä. „Ku löyttii männikkö, jot: „täst juoksoo hyväst", ni_alettii hakata". Ketettävän puun toinen pää pistetään jonkun kannon, kiven tai juuren alle ja itse puu tuetaan ylöspäin viistoon asentoon. Sitten ei muuta kuin „las kirvehel kettää". Pienoisella puukurikalla lyödään kirves puun päähän niin, että se halkeaa. Sitten „senku kirvehel kinnoteeta" puuta halki ja kiilaa ajetaan kirvehen jälestä siksi, että puu kokonaan halkeaa. Alusliisteet ketetään ohuempia — ja kaidempiakin — kuin päällyisliisteet, jotka ovat noin tuuman paksuisia.

58. Liisteiden kettämistapa.

Toisinaan käytetään alusliisteiden sijassa *vartahii*, *alusvartahii*, pyöreitä pieniä puunriukuja, petäjistä jopa lepästäkin katkottuja.

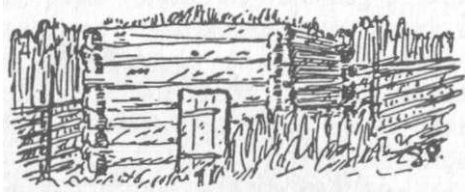
Kattoon käytettävät löyhyt ketetään juhannuksen aikana, jolloin tuohi lähtee helpoimmin. Niitä kuivataan

kasoissa painojen alla. Tavataan niitä myös panna nippuihin, 100 löyhyä nippuun, valkeat puolet vastakkain, ja vitsoilla kovasti kiinni.

Ennen aikaan kun ne olivat **ne** suuret savuniekkatuvat, niin niissä oli toisinaan tuohikatto *kaksjaaroksine*, oli *jaaroskatto*. Liisteet oli niissä kahdessa jatkoksessa. Oli soloppi alaalla ja soloppi oli jaaroksessakin. Jaaros oli keskikatossa tai hiukan ylempänä. „Sannoit ollee useampiiki jaaroksii.”

Turvekatto rakennetaan muuten samalla tavalla kuin tuohikattokin, pannaan liisteet alle, löyhyt päälle, mutta löyhyjen päälle käytetään päällystiisteiden sijasta *turpehi*.

Maasta ketetään nurmimättäitä, joi-ta vierekkäin, ruohopuoli ylöspäin, ladotaan löyhyjen päälle — ja pian on

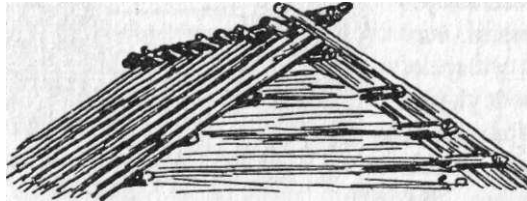
59. Kääriäisen turvekattoinen sauna. Haapala.

koko katto vihan-tana nurmena. Turvekattoa käytetään vielä maasaunoissa, lamakattoisissa saunoissa (kuv. 59) ja kellariloissa. Ennen lie sitä käytetty pienemmissä asuinrakennuksissakin. „Katri-ämmääl näät_se_ol sellane pikkune tuvamökki siin_Israeli luon ja siin_ol turvekatto.”

Koskutkatto tehtiin myöskin samoin kuin tuohikatto, mutta siinä käytettiin kuusenkuorta, *koskutta* löyhyjen asemasta. Liisteet oli alla, liisteet päällä, kokat oli ja solopit oli sekä painoriu'ut. Koskutkattoa ruvettiin käyttämään, „jot se_o vahvemp ku löyhykatto Mut sit sen_keinon keksiit, jot ku koskutkatto puretaa ni_ei ne (koskuset) ennää käy toisee kattoo niiku löyhyt.” Koskutlevyt ladottiin suomukseen, mutta vain yhteen kertaan, oksanreikiin ja muihin rikkinäisiin kohtiin pantiin kahteen kertaan. Koskutkattoja käytettiin ennen ulkohuoneissa,

metsälätoloissa ja joskus asunnoissakin. Liekö uutuudesta tehty, mutta ainakin paikattiin koskuskella tuohikattoa, kun harja "avahuis". Nykyään ei koskuskattoa enää käytetä „Se raakkais ni metsää, kuormittai ku kannettii koskusii metsäst, ja_ku omas_ei_olt, ni_otettii toise metsäst — ja ni_se_ol tuohiiki kans". Paljon kyllä ei välitetty, vaikka puu olisi pilautunutkin, „ku kuivi, ni kuivi". Huoleellisemmat sentään koettivat katsoa etteivät kettaessään jälttä ottaneet, sillä „sit_ei puu kuivant". — Koskusia kuivattiin painojen alla, kuten tuohilevyjäkin.

Malkokatoksi kutsutaan tuohikattoa, jossa on päällyslästeiden sijassa löyhyjen päällä *malot*, pyöreät pienenal-

60. Malkokatto. (Piirretty kertomuksen mukaan.)

set puunrungot, tavallisesti petäjästä hakatut. Malot asetetaan samalla tavalla kuin päällyslästeetkin, toisella puolella kattoa harjaan asti ulottumaan, toisella puolella yli harjankin. Toisinaan laitettiin malot vaihdoksiin siten, että ne tulivat harjalla ristiin. Lyhyemmät ja pitemmät, malot pantiin vuoroin toiselle ja toiselle puolelle kattoa, lyhyempi malko pitempää vastaan. Harjalle ristikkoon pantiin painorinku (kuv. 60). „Sit_ei tuul mahant mittää." Sellaista malkokattoa kutsuttiin *ristikatoks.* „Meil_ol riihi ja se_ol nii vanha ja siin_ol malot risti harjaal ja siin_ol riuku ristiko pääl ja ne_ol ne päät leikattu nii tasaseks, jot_se_ol nii sorja jot."

¹ Nimitys „ristikatto" tuskin on ollut tavallinen.

Liistekatto tehdään pelkistä liisteistä, ei käytetä tuohia ei turpeita eikä kuusenkuorta. Liisteitä ladotaan päällekkäin kolmeen räättyyn. Toinen räätty asetetaan ensimmäisen saumain kohdalle, kolmas samoin toisen. Solopit kannattavat liisteitä, kokat pitelevät soloppeja, ja painoriukuja myös tarvitaan. Harjalla ovat liisteet, kuten päällysliisteet tuohikatossa. Liistekattoa käytetään ulkokuone-rakennuksissa, kuten aitoissa, puusuojuissa, riihissä, saunoissa, jopajoskustuvissakin.

Lautakatto on rakenteensa puolesta samanlainen kuin liistekattokin. Se tehdään tuumanpaksuisista laudoista. Alle ladotaan rinnakkain, ei aivan kiinni toisiinsa, kapeampia lautoja, *aluslauvat*, päälle toinen räätty leveämpiä reuna reunaan kiinni, *päällyslauvat*. Päällyslaudat *toroskoijaa* s. o. lykätään kumpaankin reunapuoleen ura, *kuurna toroskal* l. *kirves-* l. *proskahövelil*. Joskus toroskoidaan aluslaudatkin. Harjalle naulataan *harjalauvat*. Soloppeja ei lautakatossa tarvita eikä painoriukujakaan, sillä laudat naulataan kiinni kattoriukuihin. Lautakattoa käytetään saunoissa sekä muissa ulkokuoneissa, toisinaan tuvassakin.

Olkikatto. Aivan erilaista rakennetta oli olkikatto, jota ennen tavattiin käyttää heinälatoloissa. Ja aivan eri tavalla se laadittiinkin. Erään kertojan mukaan tehtiin se seuraavalla tavalla:

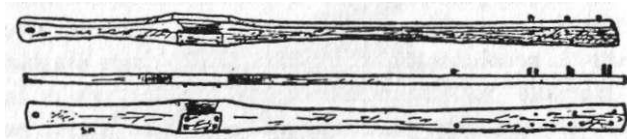
„Olet sidottiin *putskil*, sellaisille kimpuille niinkuin ruislyhde, latvasta sidottiin kiinni. Olkikattoa tehtiin sitä myöten kuin pääty valmistui. Kun oli yksi kattoriuku pantu, niin sitte ladottiin olkiputskat räystäälle vierekkäin. Sitten panti toiset kattoriu'ut ja olkien latvat taivutettiin niiden alle. Sitten taas ladottiin olkiputskat ja pantiin kolmas kattoriuku ja niin tehtiin harjalle asti. Harjalla pantiin latvat ristiin ja siihen ristiin pantiin puu pitkittäin ja kahden puolen harjaa pantiin painoriuvut. Katto oli päältä askelikkainen ja rapukkinen. „Tuul pörrist sitä ku kana häntää.“ — Olkikatossa oli olkien tyvet alaspäin.

Suomukse, jaarkse pituus oli noin 2—3 vaaksaa. Alusriukuja, kattoriukuja piti olkikatossa olla tiheämmässi kuin tuohi- t. m. katoissa.

Olkia sanovat joskus myös käytetyn katossa tuohien asemesta.

Pärekatto. Tavallisin, nykyään enimmin käytetty katto, on *pärekatto*. Se laaditaan asuinrakennuksiin, siitä koko ulkokuonerykelmää: aittoja, talleja, lääviä, latoja verhoava vinkkelikatto muodostetaan, sillä saunat, riihet ja heinäladotkin suojataan. Se on tieltään työntänyt koskut ja olkikatot, jopa turve- ja tuohikatotkin.

Pärekatto valmistetaan päreistä, *pärehist*, joita tehdään petäjästä ja haavasta sekä joskus kuusestakin kis-

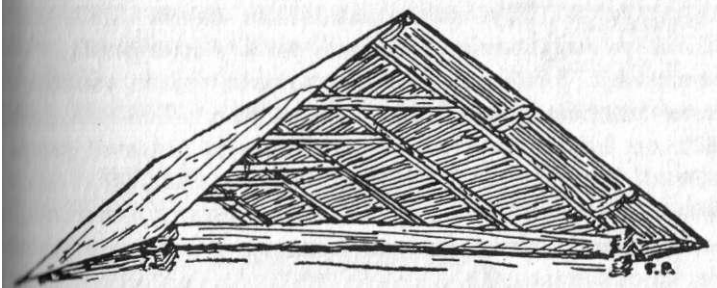
61. Pähöylä. Pusa. Haapala.

kastaan, — kuusesta ehkä tehtäisiin enemmänkin, jos vain sitä kylliksi olisi.

Ensi aikoina, kun pärekattoa alettiin käyttää — noin 50—60 vuotta takaperin — ketettiin päreet „puuko kans” puunkylestä ja saatiin *puukkopärehii*. Isolla puukolla niitä ketettiin, „ku pärehii ikkää syrjittäi”. Päreet olivat, kolmea sormea leveitä, paria vaaksaa pitkiä. Ketetyt päreet sidottiin vitsalla keskikohdasta kiinni *päreputskil*. 500 pärettä pantiin yhteen putskaan. Pärepuut sulatettiin riihessä ja siellä se kettäminenkin talven töinä toimitettiin.

Sitten opittiin päreitä höyläämään, *höveltämää käsihövell* miesvoimalla. Käsihöylää esittää kuva 61. Höylän puuna oli noin parisylinen lankku, joka toisesta päästä kiinnitettiin johonkin tukevaan paikkaan, esim. seinään niin, että sitä voi edestakaisin vaakasuorasti liikuttaa. Toisessa päässä oli naulat, joihin voi kiinni tarttua. Kiin-

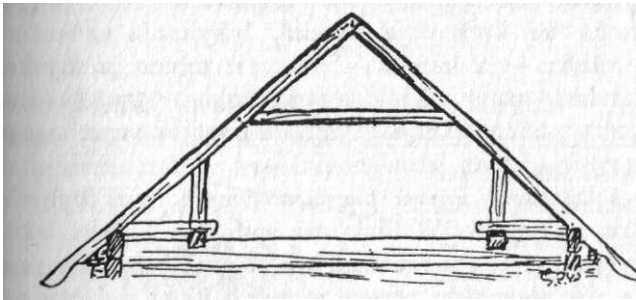
teän pään puolella oli leveä terä, joka, kolmen neljän miehen voimalla höylää edestakaisin liikuteltaessa, leikkeli alle asetetusta parivaaksaisesta pölkystä päreen toisensa jälkeen. Nykyään ei juuri enää tätä tapaa käytetä, vaan

62. Tuvankatto. Järnilä.

annetaan päreen höyläminen veden työksi. *Veshövelii* on Uudenkirkon pikku jokiloissa useampiakin.

Pärekatto voidaan laatia kattoriukujen varaan samaten kuin muutkin katot, mutta silloin pitää kattoriukuihin

63. Kantaniekka sakset.

ensin naulata poikittain puut, joihin taas päreen aluslaudat naulataan samaan suuntaan kuin kattoriu'utkin. Tavallisesti kuitenkin tehdään pärekatto »saksiloije / saksii kans" (vert. siv. 34). Saksia käytetään kahdenlaisia: *oi-keita saksii ja kantaniekka saksii*. Pienempiin rakennuksiin tehdään oikeat sakset (kuv. 62). Niissä on vain *saks-*

puut 1. saksivarret asetettu vastakkain toistensa ja raaveleiden varaan. Raaveleihin salvetaan saksivarret loukuille, harjalla ne laitetaan liitoksella toisiinsa. Lähellä harjaa tukee ja yhdistää saksipuita vielä *sentterpuu* *l. neulapuu*, joka on vaakasuorassa asennossa (kuv. 62, 63). Isommissa rakennuksissa käytetään kantaniekka saksia (kuv. 63). Niissä on saksivarsia tukemassa, paitsi sentteripuuta, vielä *kantapölkkyt*, joista toinen pystysuorassa, toinen vaakasuorassa asennossa on salvettu saksivarteen. Toisesta päästään on kantapölkkyt salvettu toisiinsa ja nojaavat *rimpparruu*, joka ulottuu rakennuksen suunnassa päädyistä toiseen. Kantaniekka saksia kutsutaan joskus uudemmalla nimellä *taakstuoleiks*, samoin kuin isompiakin, monikertaisia katonkannattimia.

Saksivarret sentteripuineen, kantapölkkyineen salveetaan maassa. Sitten vasta ne asetetaan ylös ja vaakraataan paikoilleen.

Saksivarsiin, katon pituussuuntaan naulataan *aluslautat*, joiksi kelpaavat huonotkin laudat. Sippiimelle asetetaan laudat toisinaan poikkikattoon, harjalta räystäälle, Aluslautoihin naulataan päreet. Räystäälle ladotaan ensin lyhyempiä tai katkottuja päreitä, lyhyimpiä ensimmäinen räätä, vähän — 2 kertaa — pitempiä toinen ja täysimitaisia kolmas räätä. Kaikki nämä kolme räätä ladotaan siten, että niiden alapäävät räystäällä ovat samassa tasossa. Sitten vasta aletaan latoa suomukseen. Suomuksen pituus on 3—4 tuumaa. Päreet pannaan samoin kuin löyhytkin limittäin, eri kerroilla limit eri suuntaan. Joka toinen päre lyödään toisesta reunasta kiinni niin, että sama naula läpääsee alla olevankin päreen reunan. Siten siis joka päre saa naulan reunaansa. Kehnoin päreisiin tavataan nap-sata naula jokaiseen. Päreräädty saadaan suoriksi *reikkalauva* avulla. Reikkalauta on pitkä, koko katettavan osan pituinen lauta, jonka reunassa on *valtsi*, jota vastaan päreet ladotaan. Laudassa on myös *loukku*, jolla määrätään suomuksen pituus. Lautaa pitää paikoillaan *käpälet*, mitkä ylempänä ovat saksipuissa naulalla kiinni. — Samoin kuin

räystäälle, ladotaan harjallekin viimeiseksi katkottuja päreitä, että katto tulisi samanpaksuinen siitäkin.

Harjakolon asemesta asetetaan harjalle vastakkain kaksi lautaa, *harjalauvat*, jotka harjasaumaa suojaavat, Sippiimen reunaan naulataan laudat, joita sanotaan *tuullauvoiksi*. Joskus käytetään räystäidenkin reunassa kaita koristeltuja lautoja (kuv. 64).

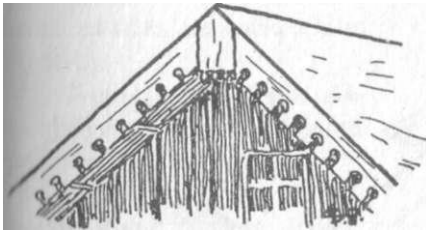
64. Tuvannurkka.

Kimpikatto. Hiukan pärekaton tavalla on laadittu *kimpkatto* (kuv. 65). Se tehdään *kattokimpilöistä*, erityisistä

65. Sauna. Ino.

laudanpätkistä, joita m. m. „Raivolassa tekkööt”. Ne ovat "hienoi lyhyvii lautoi", jotka asetetaan limittäin suomukseen kuten päreetkin.

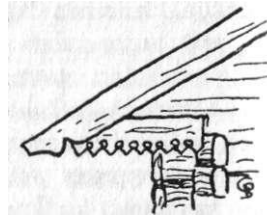
66. Tuvanpäätty. Ino.

Mutta suomuksen väli on suurempi kuin pärekatossa, on vaan noin 3—4 räättyä katon lappeassa. Kimpikattoa tavataan saunoissa y. m. pienemmissä ulkorakennuksissa.

Kattoon liittyvät koristukset. — Onpa uuskirkkolainen ka ahkera asuntoansa koristelemaan ja potraelemaan.

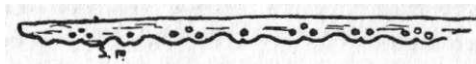

67. Tuvanpääty. Seivästö. Kuolemajärvi.

68. Tuulilauta. Tarkkala.

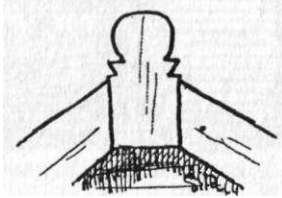
Näin päätämme, tarkastellessamme rakennusten kattoon liittyviä koristuksia. Ja oiva leikkuumestari on hän aikoi-

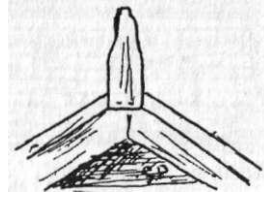
69. Tuulilauta.

naan ollutkin. Vähänkin vanhemmissa rakennuksissa näkee koko somasti

tehtyjä leikkauksia. Niissä tuulilaudat kiukeroineen ja koukeroineen, reikineen ja loukkuineen sippiinten reu-

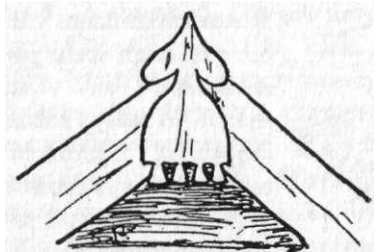

70. Päätykoristus. Ino.

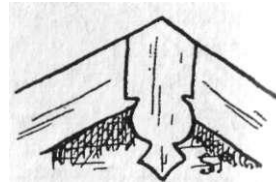

71. Päätykoristus.

noja somistavat (kuv. 66—69, 239—243), niissä sievät pikku ornamenttisisäkkeet päädyissä harjalla ylinnä muita seistä

72. Päätykoristus. Ino.

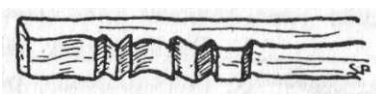

73. Päätykoristus. Makula.

piipottavat tai riippuvat tuulilautqjen kulmauksessa (kuv. 70—73, 225—236, 243), niissä solopit, joiden päihin on

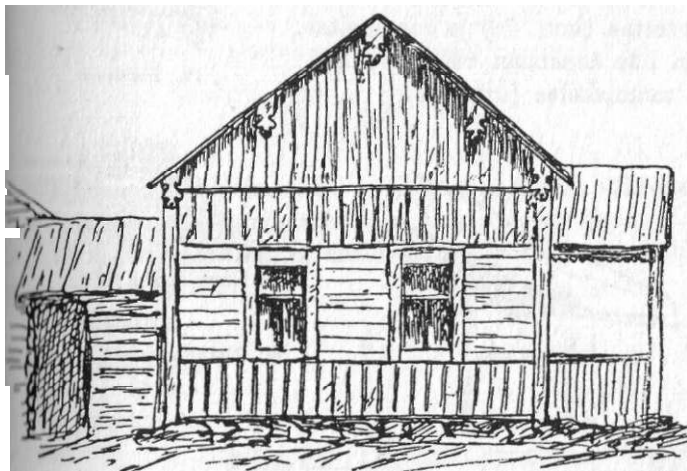

74. Soloppi. Anterola.

75. Soloppi. Kaipiala.

kaikenlaisia potrukkeita purasteltu, koloja ja koukeroita **ko-**
verreltu (kuv. 54, 74, 75, 82, 217, 223, 237, 238). Toisinaan

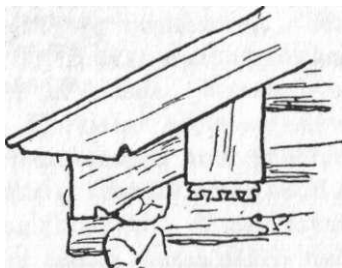

76. Talon pääty. Neuvola.

on koristeltujen tuulilautojen sijasta sippiinten reunoihin
naulattu riippumaan sievästi leikatut lautapalaset (kuv.
76), taikka on sellainen raavelin päähän napsattu (kuv.
77, 243).

Monasti ovat myös päätylautojen alapääts koristellut (katso edell.).

Mutta nykyisenä kiireelisenä aikana, jolloin kaikki pitää niin sukkelasti valmiiksi joutua, ei uus Kirkkolaiselta

77. Tuulilauta. Ino.

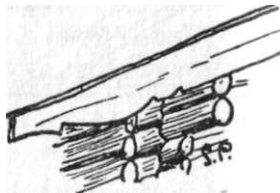
kovinkaan paljon tahdo koristelutyöhön aikaa riittää, niin mieluista kuin se hänestä olisikin. Vaan aina sitä sen-

tään joku koukero pitää kovertaa, joku vikuuri vuolast;

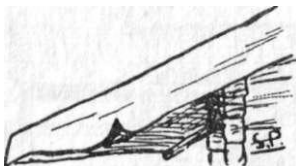
Tuulilautojen päihin hän vieläkin sahoineen puukkoineen pot-
rukkeita pyöräyt-
tää (kuv. 79, 80),
saksivarsien raaveleista ulkone-
viin osiin jonkunlaisen koukeron
kovertaa (kuv. 78) ja raaveleita-
kin hän toisinaan vähän pykälöi
ja raamiskelee (kuv. 81).

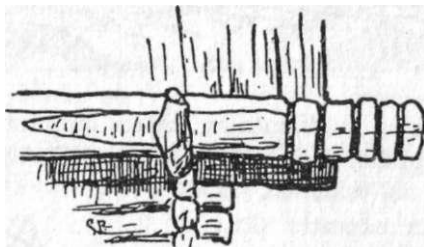
78. Saksivarsi.

79. Tuulilauta.

80. Tuulilauta.

81. Raavelinveistos. Seivästö.
Kuolemajärvi.

82. Soloppi. Tarkkala.

11. Laki.

Kun rakennus on saatu vesikattoon, seuraa välikatton tekeminen, lattian laatiminen sekä uunin laittaminen. Väliin tehdään uuni ensiksi, sitten lattia ja välikatto, väliin taas uuni viimeiseksi.

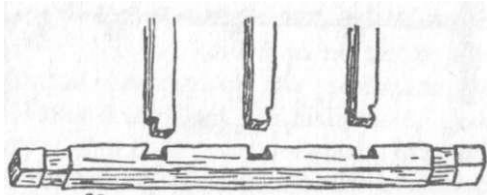
Välikattoa

kutsuu uuskirk-
kolainen *laaeks.*
Sitä on monta eri
sorttuu.

Lakea kan-
nattaa *kurkiaiset.*

Niitä tarvitaan ta-
vallisesti *kolme,* mutta isommissa asunnoissa näkee niitä
neljäkin, pienet taas tulevat *kahdellakin* toimeen. Sijoil-
leen asetetaan kurkiaiset rakennusta nostettaessa. Sitä
ennen ne ovat veistettävät ja höylättävät nelikulmaisiksi.

Näkee kyllä vielä pyöreitäkin kurkiaisia. Ennen ovat
pyöreät aivan tavallisia olleet. Kurkiaiset asetetaan sivu-
seinästä sivuseinään. Seinähirteen tehdään noin puolihir-
teen tai vähän syvemmäksi ulottuva, viistokylkinen *loukku,*
johon kurkiaisien pää salvetaan (kuv. 83). Ennen tavat-
tiin kurkiaisien päät laskea läpi seinän, kuten näkee vielä
vanhoissa riihissä (kuv. 84). Nykyään asetetaan kurkiai-
set siten, että sivuseinän pituus jaetaan kolmeen, neljään
tai viiteen yhtä suureen osaan, ja keskisiin jakokohtiin

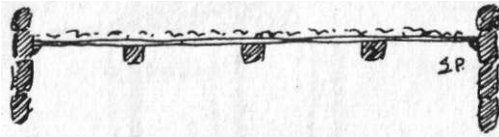
83. Kurkiaiset ja niiden alushirsi.

salvetaan kurkiaiset (kuv. 85). Seinäin viereen naulataan *lompkat*, kolmisärmäiset liistat lautojen päitä kannattamaan (kuv. 85). Kurkiaisia soviteltaessa on myös otettava huomioon uunin asema sekä sen mukaankin niiden sija määrättävä, „jot sit_ei tuo hämminnikkii”.

84. Kurkiaisten päät riihen seinässä.

Kurkiaisia kutsutaan oven suusta lukien: *ensmäine*, *toine*, *kolmais* — ja *neljäis* — kurkiainen eli *etumaine*, *keskimäine* — l. *keskimäiset* — ja *perimäine* kurkiainen.

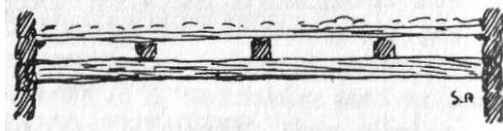

85. Kurkiaiset.

„Enne ku vesitiit niit kurkiaisii, maas_ku vesitiit, ni_etumaisee lyötii kirvehel loukku, kes-

kimäisee kaks loukkuu ja perimäisee kolme.” Toisinaan, varsinkin isompiin huoneisiin, salvetaan kurkiaisten alle poikittain oviseinästä peräseinään hirsi, jota myös sanotaan *kurkiaiseks*

— jotkut sanovat *sieorreks* l. *siehirreks* (kuv. 86).

86. Kurkiaisten kannatinhirsi.

Kurkiaisten varaan ladotaan kattolaudat, *laklauvat*, jotka ovat sivuseinäin suunnassa eli perästä oveen päin.

Vanhin tapa asettaa lakilautoja lienee se, että ne vain liitetään vierekkäin reuna reunaan kiinni. Silloin tietysti pitää „laskee laita tasaseks, höveltää nii suoraks, jot_se_tul laita laitaa vaste tiukkaa”. Näin muodostettua lakea sanotaan *tasalaaeks* (kuv. 87). Kehittyneempi muoto

lautain liittäminen *puolpuntti*. Siinä tulevat laudat reunoistaan kaksinkerroin. *Alalautoi* yläreunoihin höylätään valtsi, jonka varaan *ylälaudat* lasketaan (kuv. 88).

Ylälaudoissa, joiksi muuten kelpaa huonompi tavara, ei ole valtsia. Siten tulee katto uurteiseksi, lomaiseksi.

Edellisestä kehittynyt on taas *kämmenee* liittäminen, jolloin ylälautoihin-
alareunoihin, höylätään valtsi.

Valtsit pannaan vastakkain, katosta tulee tasainen ja laudat ovat „vastak-
kai kui kämmen ikkää" (kuv. 89). Kämmeneen liitetään myös siten kuin kuvassa 89 alempi piirros osoittaa.

87. Tasalaki.

88. Puolpunttiin liittäm.

Nykyään kun asuntoa uudesta rakennetaan tai entistä kohennetaan, on laen laadinnassa tapahtunut sellainen muutos, ettei lakilautoja enää ladotakaan kurkiaisten *päälle*, vaan *naulataan* ne niiden *alapuolelle*. Laudat liitetään kämmeneen tai punttataan, ja laosta tulee sileä, eivätkä kurkiaiset ole näkyvissä, „jot se_o sit nii soma jot". Kun laki näin laitetaan, tehdään päälle huonommista laudoista, pinnoista t. m. s. toinen laki, *mustalaki* l. *tupellaki*.

Tämmöinen laki tehdään tavallisesti vierashuoneeseen, joskus väentupaankin.

Nykyään tehdään välikatto aina suora. Mutta ennen niissä suurissa savuniekkatuvissa oli laki toisenlainen. Niissä oli laki jaettu kolmeen osaan. Kurkiaisia oli neljä, ja ne olivat sivuseinäin suunnassa, keskimäiset kurkiaiset ylempänä seinänviereisiä. Kurkiaisten päälle laudottiin lakilaudat, joita sanottiin *lakiaisiks*.¹ Keskellä lakea olivat lakiaiset vaakasuorassa, mutta sivuilla viistossa, nojaten alapäällään seinään sekä sivukurkiaiseen, yläpääl-

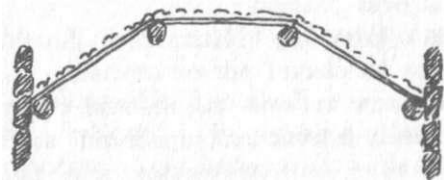

89. Kämmeneen liittäm.

¹ Riihessä ja saunassa on vielä lakiaiset.

lään keskikurkiaiiseen (kuv. 90). Keskikurkiaisten kohdalla sattuivat lakiaisten päät vastakkain. „Ne_olliit luisakatut, jot_ne_olliit nii sorjast_tasollaa jot . . . ei_ne kökkeröllää olleet.” — Lakiaisina käytettiin pyöreitä tai haottuja petäjänrunkoja. Ne kuorittiin sileiksi *vuolime/*. Niistä lähti noki sitten niin helposti pois.¹

Lakiaisten päiden kohdalla tahtoi seinä hyvin helposti märätä. „Savu ku pääs niihe päihe välist luhile, ni_se märkänytti seinän.” Vanhoissa tuvissa lakiaiset toisinaan puskeutuivat seinän läpi ulos.

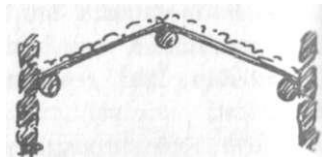

90. Savutuvan laki.

Lahoomista koetettiin estää asettamalla tuohta lakiaisten päiden ja seinän väliin.

Pienemmissä asunnoissa oli välikatto kaksitaitteinen, kurkiaisia oli näet vain kolme (kuv. 91).

Välikattolautojen päällä käytetään etupäässä *sammaliloi*. Enimmin käytetään kuivattua suosammalta, joka on pehmeää sekä helpompaa saada kuin muu sammal. Sudensammalta myös käytetään, mutta se ei mene niin tiukkaan kuin suosammal. Sammalia pannaan noin vaaksaa paksulta. „Tuohta_ol seinävieres enne, jot_ei sammal syönt seinää eikä multa juost, jos_ol turpehii.” — Viime aikoina on vielä ruvettu käyttämään sahajauhoja sammalien päällä, „jos kel_o varraa”.

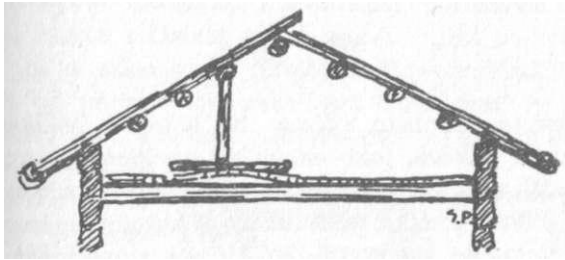
91. Pienen savutuvan laki.

Ennen aikaan olivat koetelleet laelle laittaa myös

¹ Kahdesti vuodessa tavattiin katto nuohota *nuohomasuil l.* pitkävärtisellä *koivumetalla*. Kattoa ja kurkiaisia sudittiin niin, että ne rupesivat kiiltämään. Karsta ja noki vain tuiskui ja pölysi. Siitä arvoitus: „Tuiskur tuppaa tulloo, ruopii mullat, löytää kullat.”

hiekkaa ja turpehii, mutta ne olivat syöneet ja märkäytäneet kaikki kovin pian, joten niiden käyttäminen oli hylätty. Ainoastaan joissakin vanhoissa asunnoissa kuuluu vielä sitä lajia laella olevan, sekä joskus saunan lakiaisten päällä. Olivatpa vielä muutamat kokeilleet *muurahaiskeol-kii*, mutta olivat sitte ruvenneet pelkäämään, „jot muurahaiset tekkööt pessään ja kanteloot kekoon poikkee”.

Lakiaisten päällä käytettiin vain pelkkiä sammalia.

92. Tyllti.

Ainoastaan liitokseen kurkiaisten kohdalla pantiin löyhyt sammalten alle.

Lämmintä vesikattoa, turpeista tehtyä tavataan käyttää joskus saunoissa ja läävissä. Simon Mikolla Päätilässä kuului olleen pienoisesä tupasessaan turvekatto lämpimänä vesikattona.

Kun huonetta aletaan lämmittää, tahtoo laki ruveta *pönnistämää*. Silloin pöngistynyt kohta *tyllätää* suoraksi, Lankunpalanen tai muu puukappale „visataa” pöngistyneelle kohdalle ja asetetaan *tyllti* saksivarresta tai katto-riu'usta pönkäämään laki suoraksi (kuv. 92).

12 Silta.

Lattiaa sanotaan *sillaks.* Se laitetaan välikaton rakentamisen jälkeen, joko ennen tai myöhemmin uunia.

Lattiaa kannattavat *juoniaiset*, pyöreät paksut hirret. „Niiks valitaa kaikkii paksummat ja kunnottomimmat hirret." Juoniaiset asetetaan sivuseinästä sivuseinään eli samaan suuntaan kuin kurkiaisetkin. Niiden lukumäärä riippuu tuvan suuruudesta. Isommissa tarvitaan 4—5 kappaletta, pienemmissä tullaan toimeen kolmellakin. Uunin ja peräseinän välissä tarvitaan 2—3 ja oven puolella ainakin yksi kappale. — Juoniaiset laitetaan kivien varaan. „Päihe al" asetetaan kivet, samoin notkistumisen estämiseksi keskellekin yhteen tai tarpeen vaatiessa kahteenkin kohtaan. *Juoniaiskiviiks l. juoniaise aluskiviiks* niitä kutsutaan. Juoniaiset tehdään niin lyhyiksi, että ne helposti sopivat sijoilleen, niin että jää rako niiden päiden ja seinän väliin. Rakoon „isetää" *kiilla*, jotta juoniaiset „hyväst, pyssyyt paikallaa".

Etteivät juoniaiset kovin väleen märkänisi, jätetään ne toisinaan kuorimatta, mutta toiset taas luulevat hirren kestävän kauvemman, jos se kuoritaan. Ruosteen vaikutuksia vastaan — „ruoste näät nouso maast, puhuu ja vettää puun ruostehikkaiseks ja rauva näköseks" — on taas eri konstit. „Joe Kaarle" kuului voidelleen tervavedellä ja tervalla siltaa alta sekä juoniaisia kun ruostu söi. «Mut_ei sanont tervave'ekää paljo auttane." —

Israel oli taas pannut suolavettä ruosteen estämiseksi, "mut liekö se_sit tökästäänt . . . tais se tökästää".

Nykyään tavataan juoniaisten varaan laittaa *mustasilta*. Se tehdään siten, että juoniaisten kylkiin hakataan valtsitnoin puolihirteen ja vähän alemmaksikin. Valtsien varaan juoniaisesta toiseen, lasketaan *mustasilla palkit* "tehhää sellane *valesilta*" (kuv. 93). Valesilta peitetään pari- kolmetuumaisella savikerroksella. Savi sotketaan ja lyödään hyvin tiukkaan. Muutamat sekottavat saveen hiekkaa, toiset sotkevat siihen rapaa. „Sit^se tuloo nii vahva, jot_ei siihe pysty hiirehammas_ei mikkää." Vän-tin äijä oli pannut mustaansiltaan „kirpitsoi" ja savella muurannut raot umpeen. Juoniaisten ja seinän väli lyödään savea ja hiekkaa täyteen. Mustansillan ja silta-lankkujen väliin jätetään „hottuu"

93. Mustasilta. (Kertom. muk. piirr.)

jonkun verran. Jos juoniaiset ovat niin pienet, ettei tyhjää sijaa jää, korotetaan niitä naulaamalla puuta, liistaa selkään. Muuten kyllä jo alussa varataan juoniaisiksi tarpeeksi isot puut. — Ennen, kun multapenkkejä käytettiin, ei ollut mustaasiltaa.

Juoniaisten päälle ladotaan *siltapalkit*, jotka aina ovat peräseinästä oveen päin samoin kuin lakilaudatkin. Jo juoniaisia asetettaessa oli katsottava, että siltapalkit tulevat olemaan oven suussa „yks himppu" alempana kuin peräpuolessa, „sen verra vaa, jot sut_sut . . . jot_ei ves juokse perrää päi", vaan „jot mitä vettä männöö sillaal, jot se juoksoo ovvee päi". — Siltapalkit liitetään toisiinsa puntaamalla. Tavataan ostaa — „Kuntu sahalt" — valmiiksi puntattuja ja höylättyjä lankkuja — samoin lakilautojakin —, joita ei tarvitse muuta „senku laao vaa". Pienivaraiset kyllä eivät jaksa ostaa valmiiksi laitettuja lautoja. He sentään tekevät sillan siten, että höveltävät lankkujen reunat suoriksi ja *tapittaat* ne toisiinsa. Vinttelillä „lasetaa" lankun reuna reikä, taotaan reikään

tappi, joka sovitetaan viereiseen lankkuun. Kolme neljä tappia tarvitaan yhteen rakoon.

Ennen vanhaan ei paljoa punttailtu eikä varailtu palkkien reunoja. Siltapalkit tehtiin halotuista puolipyöreistä petäjistä, jotka päällispuolelta veistettiin ja höylättiin sileiksi, alapuolelta sovitettiin, *kengättii* juoniaisiin sekä reunat tapitettiin, milloin tapitettiin. „Ne olliit nii raskahii, nii raskahii jot . . . ei tahtont jaksaa nostaa ku siltaa pit purkaa.”

Seinän viereen, palkkien päihin tavattiin ennen panna yksi palkki toisin päin, poikki siltaan. Kun tarvitsi, pääsi sitä kohottamalla helposti multipenkkiin käsiksi.¹ Samasta syystä jätettiin seinänviereiset palkit tapittamatta.

Siltapalkit ulottuvat seinästä toiseen, perästä uunin-sivuun ja ovensuuhun saakka. Jos on jotakin palkkia jatkettava, tehdään se juoniaisen kohdalla. Erityistä koko lattian levyistä sillanliitosta ei ole.

Etteivät siltapalkkien päät hioin liikkumaan pääsisi, naulataan niiden päälle seinän viereen lompkat (vert. siv. 54, kuv. 85).

Ennen tavattiin, ja vieläkin toisinaan tavataan, panna siltapalkkien ja seinäin väihin tuohta. Kun tupaa pestään ja vettä paljon lattialle läiskitään, ei tuohi laske vettä seinään.

¹ Myös kun tupaa pestiin, nostettiin palkki pois ja laastiin lika sillan alle.

94. Israel Haapasen elotuvan ovensuupuoli. Haapala.

13. Tulisija.

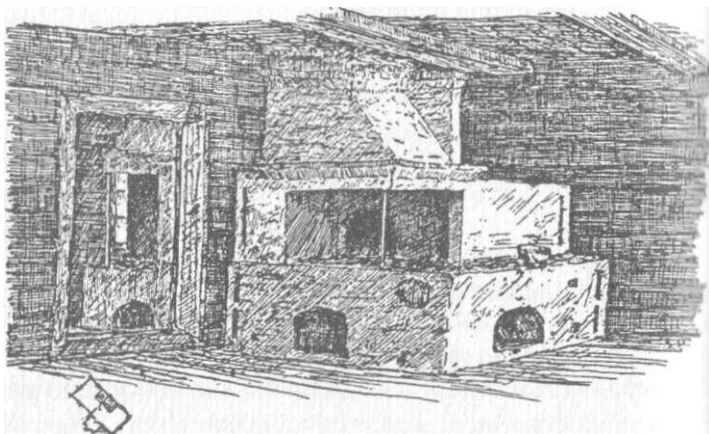
Tulisijaa kutsutaan nykyään *uuniks*. Sen paikka on ovinurkassa, elotuvassa tavallisesti vasemmalla ja tupasessa oikealla puolella ovea. Joskus on kyllä toisinkin päin. Omituisessa asennossa on uuni — tai oikeammin ulko-ovi — uudemmissa viisiseinäisissä asuinrakennuksissa.

Niissä — kuten Israel Vesterisen tuvassa (kuv. 95) — on useasti ulko-ovi siirretty sivuseinään, joten uuni on tavaltaan tullut peränurkkaan. Sekä tupasen että elotuvan uunit ovat miltei aina samalla puolella kattoharjaa. Unin asemaa katso pohjapiirroksista kuv. 7, 9, 13, 179—181, 192—194, 293—296.

Vanhanaikaisissa sisäänlämpiävissä, nokikattoisissa savuniekkatuvissa oli lammituslaitoksena *kiuvas* *l. savu-kiuvas*,¹ harmaista maakivistä hirsisalvokselle kyhätty tulisija. Hirsisalvos, *kiukaalava* oli 2—4 hirsikertainen, ja salvettiin se tuvan puolelta lyhyelle salvaimelle sekä varottiin ja veistettiin samoin kuin seinähirretkin. Ylimmät

¹ Ennen lie kiuasta kutsuttu *pätsiks*. Sanotaan vielä joskus leikill. lapsille: "mätkää pätsi päälle!" s. o. uunille.

sivuhirret pistäytyivät eteenpäin muita pitemmälle noin kolmisen korttelia. Niiden päihin toisesta toiseen naulattiin syrjittäin, pystysuoraan tai vähäsen viistoon eteenpäin paksu lauta, liiepankku, joka „lyötii kii lujast niettinau-loil”. Salvoksen päälle sivuhirsien suuntaan, siis etu- ja peräseinän hirsien varaan, ladottiin halotut puolikkaat, *lakpuut*. Ne ulottuivat aina liedenpankkuun asti. Ylimmät etu- ja peräseinän hirret ulottuivat myös jonkun ver-ran muita ulommaksi lattialle päin. Niiden varaan ase-

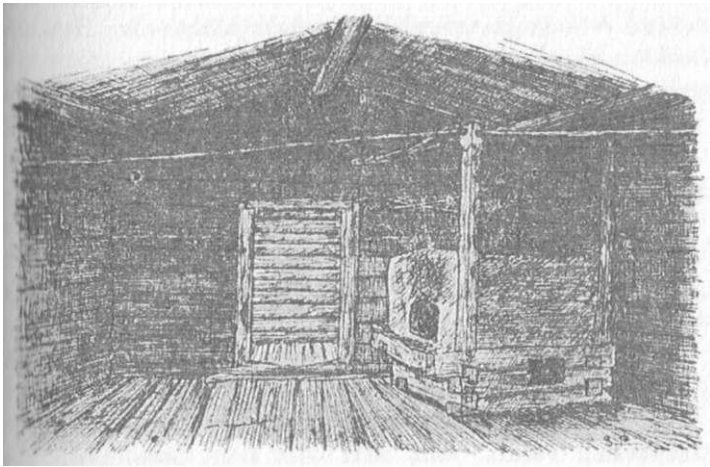

95. Tupasen ja elotuvan uuni. Israel Vesterinen. Päättilä.

tettiin lauta, joka ulottui seinästä aina liedenpankun koh-dalle saakka. Se oli *kiukaapetikki*. Kiukaanpenkki oli isommissa tuvissa toisinaan hyvin leveä, „jot_ois maant vaik kaks henkee rinnakkai . . . sellane jörähys ku_se_oi”, Päältä oli se veistetty, alapuolelta pyöreä, niskojen koh-dalta vain kengätty. Kiukaanpenkillä maattiin, varsinkin kylmällä ilmalla oli siinä aika hupaisa loikoa. Kiukaan-penkkiä sanottiin toisinaan myös *laiskapanikki*. Sitä, joka kovin useasti tavotti käydä siihen istumaan tai loikomaan, sanottiin laiskaksi. Kiukaanpenkkiä varten oli penkin niskoissa loukku. Alapuolelta oli niskat „luiskatut_ylläpäi jot_tul sellane kokka”. Etumaisen, lattianpuolisen

niskan päässä oli *kehäkepireikä*. Kehittäessä siihen kehäkeppi pistettiin. Kiukaanpenkin alapuolta kutsuttiin *kiukaanpenki alukseks*. — Pienissä savutuvissa ei aina ollut kiukaanpenkkiä.

Kiukaanlavan sisustaa sanottiin *häkiks*. Siihen vei salvoksen sivuseinään, kiukaanpenkin alle hakattu aukko, *häkisuu*. Häkinsuun alareuna oli *häkikynnys*, jonka alustaa ja edustaa sanottiin *haki kynnysalukseks*.

96. Savutupa. Kaipiala.

Häkissä oli kanoilla yöpuunsa. Talvisin kun päivällä saivat sillalla sipsutella, niin yöksi ajettiin häkkiin lepäämään. Siellä se kukkokin aamulla herätyshuutonsa kajautti, emännän havautti. „Mut sit kevähel, ku_se_pit puhistaa, ni_se läks tappamaa. A kus_siel_ol kanapaskat ja kukopaskat ja torokkoi ja lutikkoi ja karvamannikkaisii, jot kyl_se_ol ... jot kyl siin_oksensii ...” Puhdistaminen oli lasten työnä. — Häkissä säilytettiin myös *kenkäestöi*, vanhoja tohveleja, apsatteja, kirvesvarsia ja milloin mitäkin, "se_ku_ol sellane roskapaikka". — „A menkääps katsomaa eiks_siel häkis_uo!" sanottiin lapsille, kun jotakin pientä roskatavaraa puuttui. — Häkkiin

vielä lapset tapasivat mennä piiloon kuurupeittosilla oltaessa.

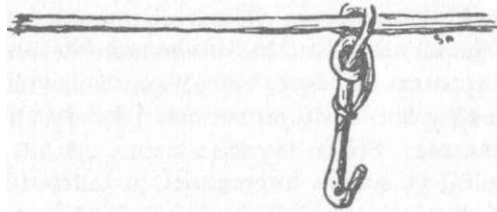
Kiukaanlavalle muurattiin kiuas. Harmaita kiviä vain ladottiin ja soviteltiin toistensa varaan ja rakopaikat täytettiin saviruukilla. Muuratessa muodostettiin *uuni*, jonka puolipyöreä suu, *uunisuu* asetettiin oveen päin, Uuninpohja tehtiin tasaisista maakivistä. Savea „liitettiin paksult koperoihi, hiekkaa päälle ja kulakal' leivottii tasa-seks. Sit se palo nii kovaks." Uuninsuun yläpuolta sanottiin *helhoks* ja sen päällystää *helhopäälykseks*. Helhossa, hiukan oikealla oh uuniin vievä aukko, *holmi*. Aukko oli pyöreä, eikä „vaaksaakaa suur". Se sulettiin *holmikivel*, joka oli pyöreä maakivi. Holmi avattiin silloin kun tuli tehtiin uuniin, „jot palo paremmi". Holmissa tavattiin kuivata „pärehii ku niil_ol kiirettä". Isompia määriä kuivattiin uunissa. Kun ääni oli „kaauksis", niin piti huutaa holmiin. Kolme taikka yhdeksän kertaa kun kovasti huusi: „hoo hoo hoo!" „ni_sit_se selkeis". Kuumalla holmikivellä taas paineltiin paisehia.

Uuninsuun ja liedenpankun väliä sanottiin *lieks*. Sen pohja oli uuninpohjaa alempana. Savesta oli se tehty. Savea oli vain liitetty lakilautojen päälle kiukaan ja liedenpankun väliin. Kun savi läksi pois, pantiin uutta sijaan. Lieden tuvanpuolista päätä sanottiin *liiepääks*. Siinä oli lapsilla tapana istua lämmittelemässä. Siihen myös illalla asetettiin puita kuivamaan aamuista tulentekoa varten. Lieden keskikohta, uuninsuun edusta, oli *hiilos*. Siihen vedettiin *hiilikokaf* uunista hiiliä, siinä vedet lämmitettiin ja ruoat keitettiin. Ruokaa keitettiin *kattilal*, joka riippui *haalhois* hiiloksen päällä, elokkaille lämmitettiin vettä isossa *helhokattilas*, jota kannatti *helhokokka*

¹ Kulakka = nyrkki.

² Ennen käytettiin puista hiilikoukkaa. Se oli vain käyräpäinen puu, joko kasvantakäyrä tai kahdesta kappaleesta muodostettu. Nykyään tehdään se raudasta. Vanhat eivät pitäneet rautakoukusta, sillä „sil pian kimahutetaa uunipohja rikki".

uuninsuun yläpuolella uunin lämmitessä. Sekä helhokokka että haalhat riippuivat *haalha- l. helho-orres*. Haalhat olivat raudasta tehdyt padankannattimet. Pataa niissä voi nostaa ja laskea. Muuttolovia oli tavallisesti 9, josta arvoitus: „yks mies yheksä nennää”. Haalhoja kyllä vieläkin käytetään. Helhokokka oli puinen — joskus rautainen — kokka. Sitä ei voinut laskea eikä kohottaa (kuv. 97). — Lieden oviseinän puolinen pää oli *tuhkapää*. Siihen lykättiin hiiloksesta tuhka ja siinä oli *kohennuskepii*, jolla hiilosta „pöyhöteltii” sekä *tuhkalapial* sijansa. — Lieden, sillan ja kiukaanlavan väliä kutsuttiin *lieelukseks*. Siiinä pidettiin polttopuita. Lieden alustassa, alapinnassa myös talvisin, kun ulkoa palettavin käsin tultiin, käsiä lämmitettiin, „se_ku_ol nii lämmin”. — Liedenalus piti aina puhtaana pitää, sillä se oli „vieraa silmä”. „Siihe het, ku napakamp vieras tul, ensiks katso, jot_onks puhas.”

97. Helhokokka. Savutuvan porstuassa Kaipialassa. Ollut ennen tuvassa.

Uunin lämmitessä tavattiin arinalle uunin suuhun — erään kertojan mukaan — asettaa maakivimuhkura, *lieskakiv*, „ku tulta kovi tul paljo uunisuust”. Väliin taas viskattiin siihen „porroo”.

Uuninsuu sulettiin laudalla, jossa oli ripa, ja „emo vainai tapais panna siihe taikinapyty kanne”.

Uunin lattianpuolisessa nurkassa oli *kiukaapatsas l. uunipatsas l. pillipatsas* orsineen. „Simo seiso sillapääs, kaks mustaa pillii suus”, ja „Simo seiso sillapääs, kaks piippuu hampais”, sanoo siitä arvoituskin. Uuninpatsas oli „neliskolkkane”, toisinaan oli pää, johon orret puskiivat, paksumpi. Patsaassa, alapuolella orsia „ol sellane kulkku ja siin_ol sellaset hampaat. Se_ol siint kohast paksump, ol_ku vanne ikkää ja se_ol vormuteltu. Patsaa

pää_ol tasane." — Usein oli patsaassa komeroita ja loukkuja pikkutavaroille. Sellainen, *petsorkka* oli sivulla orsien alapuolella. Se oli nelikulmainen kolo, suuruudeltaan noin korttelinkin läpimitaten. Siinä säilytettiin taulaa, tuluksia, saipuaa.

Pärepihti, *rakko* oli kiukaanpatsaan etusivussa, vähän ylempänä *petsorkkaa*. Se oli tehty siten, että rautakisko oli väännetty moneen mutkaan, joten muodostui useita pärensijoja. Oli siinä myös yläpäässä sija, *kuppi*, johon voi kynttelin pistää.

Tuvanpesu alotettiin aina kiukaanpatsaasta. Se näet pestiin ensiksi.

Uuninsivua sanottiin *kiukaakuppeeks*. Seinän vieressä kiukaankupeessa oli *nurkkapatsas*. Nurkkapatsaan ja kiukaanpatsaan välissä oli uuninkuve laudotettu. Lautoja sanottiin *kiukaa kuvelauvoiks l. luvaslauvoiks*. Uuninkupeessa oli myös *petsorkka* noin toista korttelia leveä sekä yhtä syvä ja korkea. Se ulottui lautojen läpi kiukaaseen. Siihen tavattiin panna märkiä lapikkaita (=vanttuita) ja sukkaa kuivamaan, ja talletettiin siinä sokeriakkin. Joskus oli uuninkupeessa kolmekin *petsorkkaa* rinnakkain, „yhe rinna”. „Nihi vaik mitä pistettii . . . kintahii enemmittäi kuivamaa.”

Seinän ja kiukaan välissä oli *sola*. Se oli niin iso, että siihen käsi paraiksi sopi. Tarvitsi näet toisinaan sinne kätensä pistää ja savella voidella uuniin syntyneitä rakoita. Solassa kuivattiin märkiä sukkaa ja lapasia, mutta ei hirvitty sinne juuri muuta panna, pelättiin näet, jotta syttyy tuleen. Näet „se_ol nii vari, vaik se_ol sellane mökkö”. — Ylä- ja alaosastaan oli uuni seinässä kiinni.

Kiukaapäällys oli tasainen. Sen etuosaa sanottiin *helhopäällykseks* ja patsaan vierustaa *kiukaakorvaks*. Kiukaalla tavattiin kuivata puita. Varsinkin helhon päällä puut nopeasti kuivuivat. Useasti tuotiin siihen sannaan lämmityspuut kuivamaan. Toisinaan uunin lämmitessä, kun lieska kovin leimusi, pantiin jääkkäisiä puita helhon päälle, „jot_ei syty tulele”. Kiukaalla säilytettiin myös

sinipottii, isoa saviruukkua, jossa sinihiilestä, vedestä y. m. hapannuttamalla valmistettiin *sinivärii*, sinistä väriä, jota akat käyttivät lankojen sekä vaatteiden värjäämiseen. — Kylmillä ilmoilla käytettiin kiukaanpäällystä makuusijana. Varsinkin vanhat ihmiset ja ikäloput siellä mielellään loikoilivat. Toisinaan tapasivat naiset keträpuineen istua kiukaalla keträämässä. „Laiskaks" ja „vilu-persiiks" kyllä sitä naista sanottiin. — Kiukaalle päästiin rappusia myöten. Oli näet asetettu kiukaan sivulle, kiukaanpatsaan ja nurkkapatsaan väliin pari askellautaa. Noustiin ensin kiukaanpenkille, sitten lautoja myöten „kammittii" kiukaalle.

Kiukaanpäällystä sanottiin joskus leikillisesti — ja toisinaan vieläkin sanotaan — *kuutroseläks.*¹ „Pittää männä kuutroselkää", sanottiin kun kiukaalle kiipastiin. „Ottakaa rokoska ja mänkää kuutroselkää!" sanottiin lapsille

kun käskettiin heitä uuninpäällystä puhdistamaan. —

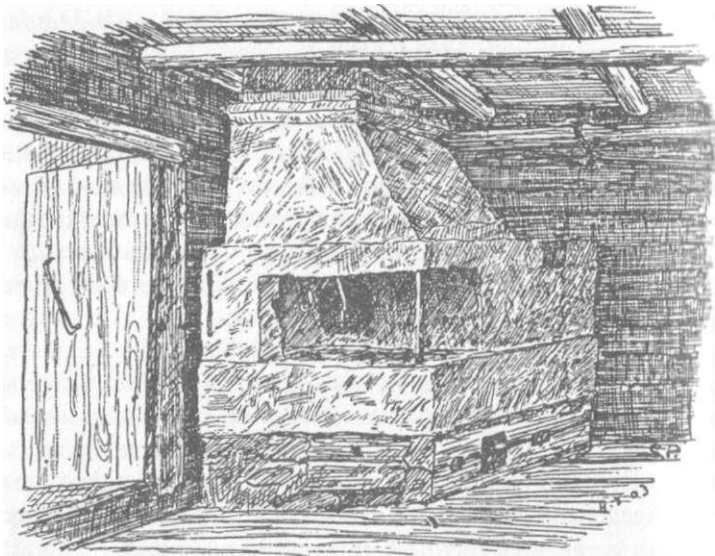
Puhdistaminen toimitettiin tavallisesti silloin kuin tuvanpesukin.

Uunista purkausi savu sisään ja täytti laen sekä löysi ulospääsyn *reppanan* kautta. Reppänä oli aukko laessa, liedenpään kohdalla. Siitä vei ylös katolle savupiippu, *tori*, joka oli yhdestä puusta tehty. Pyöreä paksu puu vain keskeltä halastiin ja koverrettiin „kui kirnu". Isoissa tuvissa oli se niin iso, „jot mies mahtu läpitse". Tyvestä oli tori kuin saavi, syltä ympäri. Puoliskot oli kiinnitetty toisiinsa *vantehil*. Usein oli torin päällä katto, *reppänähattu*, jotta ei sateella vesi vuotanut tupaan torin kautta. Joskus oli tori nelikulmainen, tehty neljästä luudasta, toisinaan taas kolmesta laudasta koottu kolmikulmaiseksi.

Reppänä suljettiin *reppänälauval*. Vanhempina aikoina käytettiin *lykkööreppänää*, jossa reppänälauta — *juoksu-lauta* — pääsi liikkumaan *vormulois* edestakaisin, kuten

¹ Kuutroselkä I. Kuuterselkä, kylä korkealla mäellä.

puuikkunan lauta. Reppänälautaa työnnettiin *reppana-*
puul. Laudan päässä oli *loukku*, josta reppänäpuulla voi
 työntää. — Myöhemmin opittiin käyttämään *lunkkureppä-*
nää. — „A siel_olikee lunkkureppänä”, kerrottiin kuu
 sellainen ihme ensiksi nähtiin. Reppänälauta oli saranalla
 kiinni reppänän reunassa. Keskellä lauta oli *kopitsa*,
 rautakoukkunen, jossa riippui reppänäpuu. Auki olles-
 saan roikkui reppänälauta alalla ja reppänäpuu häili sen

98. Uuni. Järnilä.

kylessä. Kiinni pöngitettiin lauta siten, että reppänäpuu
 toisella päällään pantiin puskemaan liednpäähän, toisella
 se puski reppänälautaa.

Joskus käytettiin reppänä-sanana sijasta „laki”. Sa-
 nottiin näet: „avvaa laki auk!” kun reppänää tarkotettiin.

Nykyaikainen uloslämpivä uuni on vanhanaikuisesta
 savutuvan kiukaasta kehittynyt. Se on siltä perinyt osaksi
 muotonsa ja suurimmaksi osaksi eri osien nimitykset.

Onpa se joskus saanut omistaa kokonaan vanhan savu-kiukaankin siten, että entiseen kiukaaseen on muurattu savua ulos johtava korsteini.

Alussa tehtiin uuni entisen kiukaan tapaan hirsisalvokselle. Semmoisia uuneja tapaa vielä useassa vanhassa rakennuksessa sekä talokkaan tuvassa että torpparin tölissä (kuv. 94, 98, 102). Oli myös tavallista tehdä uuni harmaista kivistä, kasata maakivilöistä. Sellaisiakin uuneja vielä näkee. Toisinaan ladottiin uunin sisäosat maakivistä ja ainoastaan ulko-osat tehtiin tiilistä. Nykyään muurataan koko uuni tiilistä ja alle asetetaan kiviperustus.

Uunin sija katsotaan jo rakennusta nostettaessa, jopa varustellaan perustustakin. Maahan kaivetaan kuoppa, pehmeään maahan aina arssinaan asti, kovempaan vähemmän, ja lyödään kuoppaan *kivii ja rappaa*, „ja pittää lyyä nii lujast, **jot** sit_ei un särkehy". Mutta vasta kun kaikki hakkootyö on päättynyt, voidaan ruveta itse uunia muuraamaan. Sillä „jos hakkajaa. nii_se murtaa uunin".

Perustus tehdään sillan tasalle saakka. Sen pinta silitellään ja tasotellaan savella ja hiekalla, Ja sitten ruvetaan uunia kohottamaan. *Kirpitsoi* ladotaan sekä vierekäin että päällekkäin sekä pitkin että poikin ja savea rapsataan rakoloihin.

Uuninpohjaa sanotaan ainoastaan suupuolelta *arinaks*. Perält ei nii hyvi paista, mut_täält arinapuolelt paistaa paremmi", tavataan sanoa. Uuninpohja tehdään seuraavalla tavalla. Kun tiilet on ympäri reunaan ylemmäksi ladottu, liitetään kerros *savea ja* saveen päälle kerros „sorjaa *rappaa*". Rapa tasotellaan laudalla ja sotketaan savella, "lyyää oikei kovast puunuijaal, jot se tulloo kovaks ja tasaseks". Sitten ladotaan tiilet, joiden pitää olla hyviä ja punaisia, sillä sellaiset ovat lujempia tulta vastaan kuin "rautakirpitsat", jotka ovat kiiltäviä, lasittuneita. Tiilet sovitetaan toisiinsa hyvin tarkasti, pannaan savea rakoihin ja päällekin, sitten „kirpitsa kans hövelletää nii, jot

¹ Kirpitsa = tiili.

se pittää olla niiku pöytä". Ja „sellane kestää miespolve, ko_ei vaa_lase siihe vettä", ja „se paistaa nii hyväst jot". Toisinaan pannaan arinan alle vain paljasta rapaa tai *santaa* ja pistivätpä jotkut sinne *suoloikii*. Myös saveen, millä uunia muurataan, sekoitetaan toisinaan suojoja. Siitä „näät tulloo savi kovaks".

Uunin seiniin asetetaan tiilet syrjittäin, mutta niiden ulkopuolella ovat tiilet lappeellaan.

Kun uunin seinät on muurattu, aletaan *kuttoo kun puu l. lakkee*. Kupua tehtäessä tarvitaan *vormu*. Puusta tehdään kätkyen jalasten kaltaiset kaaret ja niiden päälle ladotaan laudat. Lautojen varassa muurataan tiilet syrjittäin „kallallee" vieriviereen kumpaseltakin sivulta aina keskikohtaan asti. Keskikohtaan asetetaan *suuekirpitsat*, jotka veistetään sisäreunoista ohuemmiksi. Muitakin laki-tiiliä jo veistetään, vaikka ei niin paljon, lyödään vain enemmän savea väliin.

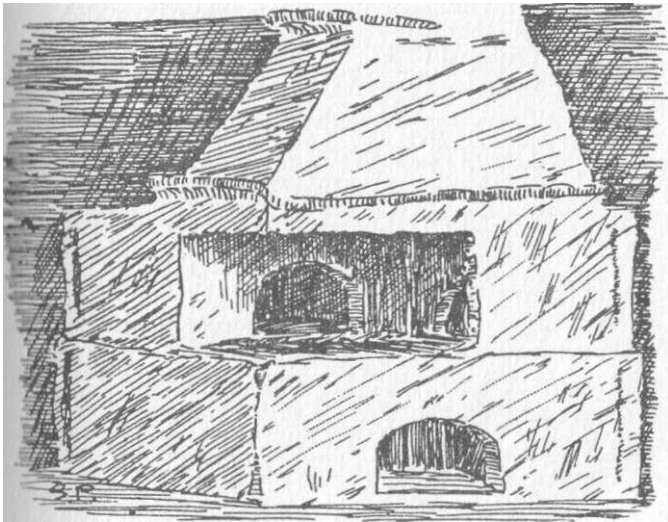
99. Uuninkuvun muodostus.

Uunisuu tehdään samalla tavalla kuin lakikin ja samanmuotoiseksi, mutta läpimitaltaan pienemmäksi. Uuninsuun yläpuolta kutsutaan entisellä nimellä *helhoks*. Se kohoaa pystysuorasti, joskus hiukan taakse kallistuen, ylöspäin. Uuninsuu on aina oveen päin. — Nykyään suletaan uuninsuu useimmin rautapellillä, jolla on nimenä *uunipelti*.

Uunista menee savu kahteen *ryörii l. ryönii l. savu-tornii*. Ne alkavat uuninperän yläosan nurkista ja kääntyvät heti kumpikin sivulleen. Lähellä kylkeä putoavat, ne suoraan alas, kiertävät alareunan — tai oikeastaan vain tuvanpuolinen ryöri kiertää, seinänpuolinen kulkee vaan suoraan eteenpäin — yhtyvät seinänpuolisessa etunurkassa ja nousevat samaa nurkkaa yhtenä ryörinä ylös ja suoraan ulos.

Kuten entisessä savukiukaassakin, on uunin edessä *liesi*. Se on noin 3—4 korttelin levyinen, tiilireunalla ympäröity, matala kuopanne, jonka pohja on uuninpohjaa alempana, reunat ovat uuninpohjan tasalla. Uuninsuun

yläpuoli pistäydy myös ulospäin, muodostaen liedan päälle holvin, jolla on nimenä *kolpakko*. Kolpakon etu- ja alareunaa sanotaan *rantsiks*. Rantsin yläreuna on toisinaan hiukan kiverretty ulospäin. Sen päälle muodostuu pykälä, valtsi, jolla pidetään tulitikkuja y. m. pikkutavaroita. Siikin sanotaan *rantsiks*. — „Tuos_se_o rantsil”. — Rantsin kulmaa kannattaa *pönkärauta* l. *patsasrauta*, joka alapäällään puskeutuu liedennurkkaan.

100. Uuni. Haapala.

Liedan erottaa oviseinästä noin 2—4 korttelin paksuinen muurinosi, sama, jossa yhtyneet savuryörit ylös kulkevat. Ovenpuolisessa p liettä on *tuhkakomero*.

Rantsin päältä alotetaan kolpakon seiinä *kaavuttaa* s. o. muurata kallelleen sisään päin. Toisinaan kaadutetaan jokainen seinä (kuv. 100, 108), toisinaan vain etu- t. sivuseinät (kuv. 106), joskus taas seinät vain liedankohdalla, mutta savuryörien kohta jätetään suoraksi (kuv. 101, 107). Pienempiä uuneja ei kaaduteta ensinkään (kuv. 102). *Kaavutos* ulotetaan aina lähelle lakea ja sen yläpää ko-

ristetaan kiverästi tai pykäleisesti ulkonevilla ruusauksilla. Ruusauksien ala- tai joskus yläpuolella ovat savupellit, *juskat*, jotka nykyään ovat tavallisesti *vetojuskia* s. o. vetämällä avattavia tavallisia savupeltiä. Ennen käytettiin *rillajuskia* — ja joskus vieläkin — sekä *kiertojuskia*. Rillajuska oli pyöreä levy, *rilla*, jolla sulettiin savuryöriin asetetun valtsin reikä. Se avattiin siten, että pistettiin käsi pellin yläpuolella olevasta reijästä sisään ja nostet-

101. Elotuvan uuni. Kihlström. Putrola.

tiin rilla pois sijoiltaan. Tätä varten piti, varsinkin lasten kaahasta kiukaalle. Kiertojuska oli vaakasuorassa asennossa olevan akselinsa ympäri kiertyvä rautapelti. Se avattiin niin, että ulos pistäyvästä varresta kierrettiin ryörissa oleva pelti syrjittäiseen asentoon.

Juskista ylöspäin kutsutaan savuryöriä *korsteiniks*. Se menee suoraan luhin läpi ulos. Katolla kokoa korsteini milloin korkeammalle, milloin taas on saanut aleni maksi jäädä. Toisinaan näkee, varsinkin mökkilöissä, pohjattoman padan korsteinin päässä kumollaan, kai parantamassa huonoa vetoa (kuv. 103, 159).

Korsteiniin avautuu juskain yläpuolella, lähellä la-
kea, pellillä tai tiilikivellä sulettava reikä, *rampka*, „jost
voipi varrii laskee ulos”.

Kolpakosta menee eri savuryöri korsteiniin. Sen
kautta pääsee liedestä nouseva savu kulkemaan.

Kolpakon takana, rantsin tasalla on *uunipäälys*. Se
on tasainen ja koko uunilaitoksen levyinen. Uunilla ta-
vataan säilyttää kaikenlaisia pieniä kamikkeita, kuivata

102. Tupa. Huhtanen. Haapala.

kenkiä, sukia, lapasia. Tupasen uunilla on joskus sokeri-
topalla sijansa. Väliin myös vanhat ihmiset vanhan tavan
mukaan siellä loikoilevat. — Toisinaan on uuninkylkeen,
uunirintaa i. *uunikuppeeseen* muurattu raput, joita myöten
voi kaahasta uunille.

Uunilaitoksen erottaa seinästä *ransmuuri* sekä sen ja
uunin välinen sola, *ravi*. Väliin ei ransmuuria ole en-
sinkään. Silloin on uunin ja seinän välissä isompi *sola*.
Solassa välistä kuivataan puita, vaikka se ei kovin hyvä
tapa ole, sillä „se rikko uunin”.

Uunin alaosassa, etupuolella on tavallisesti puolipyöreä, joskus nelikulmainen, uuninmuotoinen aukko. Se on perinyt *häkin* nimen, vaikka ei sen ammattia. Siellä säilytetään tavallisesti polttopuita. Häkin alareuna on noin tiilen paksuuden verran lattiaa korkeammalla. — Toisinaan on uunin kuvepuolelle tehty toinen häkki (kuv. 95) — Uunin alaosassa on vielä ryöreihin johtavat, pellillä sulettavat aukot, *ryöreijät*. Niistä voidaan savutorvia puhdistaa.

Sitten kun uuni on valmiiksi muurattu, on se vielä rapattava. „Uuni_o muite valmis, mut se o vielä rappamat.“ Uuninpinta silittelään ja hangataan tasaiseksi ja sivellään savesta ja kalkista tehdyllä vellillä. — Kun uuni käy likaiseksi on se valaistava. Valkaiseminen toimitaan nykyään liitujauhoista, maidosta ja suoloista tehdyllä vellillä. Mutta ennen ei ollut liitujauhoja. Otettiin vain lähteenpohjasta sinistä savea ja sillä „valassii“, joskus myös kalkkivedellä. „Mut nyt ei se enää kelpaja, ko pittää olla liitujauhoi.“

103. Korsteini. Karjalaistenk. Kuolemajärvi.

Uunia käytetään, paitsi tuvan lämmittämiseen, leivän, *piirakan*, *kakkaran* ja vehnäsen paistamiseen. Myös paistetaan uunissa, savipottiloissa *kaalit*, *ja makat*¹ ja *kiisselit*² *putrot*, *lohkot* ja monet muut ruokalajit. — Liedelle vedetään uunista hiiliä ja siinä *hiiloksel* keitetään *kohvikattilal* kohvit tai *pa'al* vettä lämmitetään ja ruokaakin laitetään. Pata tai kahvipannu asetetaan *haalhoihi*, jotka riippuvat kolpakkoon kiinnitetystä *haalhaorres*. Keittokalut voidaan myös laittaa hiilokselle *pa'ajalkoi* päälle. Padan-

¹ Kakkara leivotaan m. m. karkeista tattarijauhoista.

² Piimä.

³ Kaurajauhoista paistettu hapan puuro. Uuskirkkolaisen tavallinen sunnuntai-aamuruoka.

⁴ Halotut perunat.